

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

JUULI 1937

NR. 7 (10)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR 1/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1937. a.: aasta peale — Kr. 3.50; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ aastaks Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. a. ilmunud 3 numbrit Kr. 1.—.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Narva „kaardivägi“.

Tallinna Linna
Keskraamatukogu

Res.-leitn. G. Tasuja (G. Loorenz'i) mälestusi enamlaste võimuloleku ajast
Saksa okupatsioonivägede tuleku eel.

S. Bauman.

Revolutsiooni paisuult pääsenud laine on üle uputanud Venemaa ja minema pühkinud tsaaritrooni. Keegi pole veel tasakaalu saanud tagasi; maailma hämmastamapanevas sündmustekeerises keegi ei oska kujutleda edaspidist. Elatakse päevast-päeva ja oodatakse homset — ühed Venemaa uuestisündi, teised kes teab mida, kolmandad okupatsiooni, ent meis eesti poistes on aimdus, mis ei ennusta küll midagi, aga on tekkinud lootused või on need meis ikka pesitsenud vanast ürgsest ajast sinna külvatuna, et meie oma Eesti Vabariigi kauaigatsetud tekkimine neis keerukais maailmasündmusis pole võimata. See alateadlikult idanemahakanud seemneke paisub julgelt. Samuti alateadlikult, vaistuliselt tunneme üksteises seda tärkamalöönud idu.

Meid on 200 poissi, ebamääraste ootuste ja lootustega, kes oleme liitunud ühiseks „kambaks“, mida ise nimetame „kaardiväeks“. Aeg peab näitama, mida meil tuleb teha. Peame end kõhklematult täismeesteks ja oleme valmis kohe haarama relvi, kui meil neid vaid oleks. Suur osa meist on koolipoisid, vabrikutöölised ja noorurid, kelle elukutse on veel väljakujunemata, kellede eest hoollitsevad veel isad-emad. Vaistuliselt tunneme, et nüüd peame kuuluma kokku. Õieti toetume kõik oma vaimsele isale Arnold Schulbachile, kes on ajakirjanik ja tol ajal Narva min-

gi suurema kaupluse ärijuhte. Ta püüab meile selgitada maailmasündmuste käike, millede järel-dusena võib oletada ka poliitilisi võnkeid, ja meie endi „kaardiväe“ otstarvet. Palju meie sellest veel ei taipa, ega pole aegagi süveneda kuuldusse, peamine, saaks ainult midagi ära teha. Schulbachi kõnelusist on siiski niipalju kasu, et see sisendab meile üha kindlama usu vabariigi varstisündi ka näiliselt, olgugi, et ta dokumentaalselt juba ongi olemas. Meie muutume selles nii veendunuiks, et julgeme seda väita igapähele. Otse tülisid ja propagandaloenguid tekkib tänavail, millede pärast õieti peaksime juba istuma võrede taga, aga siiski longime alles kõik vabadena ringi ja murrame päid, kuidas ja kust saada relvi.

Väike-Soldino mõisas on Vene husaaride väeosa. Praegu neile sündmusile tagasi mõeldes, ma imestan, kui häätahtlikke üksiktüüpe leidis siiski vene sõdurite hulgas. Kuidagi olime teinud tutvust Väike-Soldino husaaridega ja taibates, et kaalul on kogu rahva ja riigi küsimus, nad kinkisid me „väeosale“ kaks kuulipildujat oma tagavara-dest.

Omades juba kuulipildujaid, ute relvade mu-rtsemise küsimus lõi veelgi heledamalt loitma. Sai-me husaaridelt idee — küllap punasõdurite süda-med sulama löövad, kui näita raha või „votka-pudelit“!

1. jal. polgu sõdurid kaitsekraave ehitamas Narva jõe kaldal 1919. a. kevadel.

Me esimene katse Hermannil kindluses, kus asub venelaste-punakaartlaste mingi jalaväeüksus, õnnestubki. Lapime kokku omad rahatagavarad, mõni saab lisa isa-ema käest. Tuleme hõlma all samagongi pudelid. Tõesti, punasõdurid ei imestagi. Saame püsse, käsigranaate ja revolvreid, mis tunduvad meile otse muinasjutuliste varandustena. Ainult relvade äratoomine kindlusest pole enam nii lihtne. Selleks peame leiutama hoopis erilise viisi ja leiutamegi. Osa meist viskavad püssid õlule, teised, taskud täis käsigranaate, säevad end kessele, ja poollonkides, pead norus jalutame kindluseväravast välja. Kellelgi ei tule pähe, et jõuk võiks olla midagi muud kui vangivõetud valgekaartlased, keda viiakse mahalaskmisele. Ning majadevarjus kaome üks sinna, teine teisale, jõuk hajub nagu õhku.

Nii mõned korrad kindluses käinud, minnes taskus samagonnipudelid, tulles heitegranaadid, on varsti iga poisi keldripõhjas või pööningukambris vintpüss, laskemoona ja muudki vajalikku sõdimiseks. Minu jaapani karabiin ripub ahju ja seinavahelises avas ühes padrunipakkide ja nagaaniga. Kaks kuulipildujat on Väike-Soldinos.

Ennem kui saame tarvitada oma kallilt hantitud relvi, tuleb krahhi, mida juba ammugi võis haista õhus. Tea, kas olid punaväelased siiski midagi taipama hakanud või oli tegemist äraandmisega, mis ongi vist tõenäolisem.

Juhtun just tol ajal olema Narva Haridusseltsi esimeheks ja pea kõik me „kaardiväelased“ kuuluvad sinna. Peame teist koosolekut seltsi ruumides, Joala tänaval. Arutame muidugi oma „kaardiväe“ küsimust. Oleme küll harjunud mõttega, et meid võidakse häirida igal pool ja alati, aga siiski, kui see tuleb, oleme pisut üllatunud. Lätlastest punakomissar Sarnavetski, keda tunnen

juba varem, astub koputamata sisse ühes meie V. Soldino husaariga Ta näoilme on kurjakuulutavalt süinge. Pikemata mõõdab ta raskete sammudega üle põranda mu laua ette, kust juhin koosolekut, ja asetab sellele oma rasked rusikad, põrnitsedes mulle otsa. Husaar seisab ta seljataga. Ta on teadlik meie Haridusseltsi koosolekute põhiiseloamus ja pilgutab mulle silma — taipan, et midagi on läinud villu.

— „Olete valgekaartlane.“
See pole küsimus, vaid süüdistus.

— „Ei,“ vastan üsna lakooniliselt.

— „Olete organiseerinud mehi.“

— „Ei. Millest seda oletate.“

— „Teil on sõjariistu.“

— „Lollus.“

Rosenberg, majaperemehe poeg, kelle majas on mu korter, seisab seljataga. Viipan talle silmadega, aga juba ta on isegi taibanud. Seljataga on väike uks, mis viib maja siseruumidesse. Minuti pärast, kui tagasi vaatan, on Rosenberg kadunud. Teispoolsed majaaknad avanuvad põiktänavale, see on päris oivaline tee nägematult kadumiseks.

Sõneleme punaväelasega, kord leebelt, kord üsna ägedaiks kippudes. Ta näib vahel muutuvat lahkemaks, aga mingi pilklik joon on ta suurnurkades. Jutleme ja mulle viirastub me „kaardiväelaste“ nimekirja kodus mu lausahtlis, kus on ka nagaan. Kui Rosenberg need enne läbiotsimist jõuaks kõrvaldada. Katsun venitada juttu nii pikale kui võimalik. Alles hiljem selgub selle asjatuse ja punaväelase iroonia. Majadekvartaal, kus elan, on juba varem sisse piiratud, kui üldse minuga tuldi jutlema. Rosenbergil on õnnestunud piirajatesõõrist läbi lipsata, enne kui see lõpulikult sulgub, ja pääseda majja. Lukustamine välisukse, algab peitmine ja kõrvaletõimamine, aga enne sellega lõpulejõudmist pörutatakse uksele. Maja tagaaknast saab aeda, seda kaudu pääseb majast, parajasti kui teised elanikud avavad eesukse. Plank on kõrge ja teravaks silutud otstega roikad ulatuvad sellest veelgi üle. Rosenbergi jope-pallitu jääb ühe otsa kinni. Punaväelased on kannul. Poiss rabab end siiski lahti — plank kukub ühes. See viidab mõned kalid minutid aega. Piirajate tähelepanu on suunatud põgenevale Rosenbergile. Vist ollakse veendunud, et sel puhul maja läbiotsimine osutub asjatuks, nagunii sealt enam midagi ei leia. Pääsenud lahti plangu küljest, poiss lippab Paemur-

ru poole, sealt üle põldude Väike-Soldino, meie „kindluse“ suunas. Mida lähemale mõisale, seda enam hakkab kogunema minutiks häiritud julgust. Oles parajal vahemaal taga-ajajatest, pöördub põgeneja koguni vastu tulistama. Poiss ei suuda vist end enam pidada — relvad on hangitud ja siinsamas kuuetaskus!

Minu koju jõudes avab ema ukse. Ta on kahvatu ja ärevil ning võtab mu käsivarrest kinni värisevate sõrmedega.

Püss ja padrunid ahjuvahelt on küll kadunud, samuti nagaan lauasahtlit, aga nimekiri, mis mulle kõige enam tegi südamevalu, on seal ilusasti alles. Kõige tähtsama on poiss unustanud ärevas kiirustamises.

Saan oma relvad mõne aja pärast kätte Väike-Soldinost. Varsti silmitsen neid jälle ahjuavas, arvates sellega kimbutamised esialgu lõpetatuks.

Ema lamab palavikus. Üksteisele kuhjuvad sündmused ja läbiotsimised; alaline äikesepilv, mis peakohal seisab ja lõhkeda ähvardab, on murdunud ta vastupidavuse. Schulbach on mul juba ammugi soovitanud kaduda, sundinud otse lahku-ma linnast, aga ma ei söanda minna, jättes ema haigena üksinda voodisse. Öhtul ei tea, kas lahtiriituda või heita voodisse rõivais, öö on pikk ja selle jooksul võib juhtuda nii mõndagi. Olen teadlik selles, et mind varsti tullakse vangistama, ootan veel ainult, kuna just jõutakse nii kaugele. Laman siis parem rõivais asemel, kuulatan ja vahetan märga mähist ema õhetava näo ümber. Selgemal minuteil vaatab ta mulle arusaavalt otsa. „Peida end ära, poiss. Nad lasevad su maha.“

— „Pole midagi. Küllap peidan.“

Ühel ööl põristataksegi uksele ja ma tunnen, et see on punaväelase püssipära. Imestan, miks kinnivõtmised ja vangistused toimuvad enamikus öösel ja mitte päikese valgusel.

Mu relvad on pandud kõrvvale, nagaan on peidetud ahju äärde pörandariide all. Mul kästakse avada üks mingi keeruka ja pikaltkõlava seaduse nimel. — Olge lahked, härrased, siin ma olen.

Kohe tormatakse majja, heites mulle ainult kõrvalpilke. Midagi pole siin, mis tõendaks mu valgekaartlust või väeosa organiseerimist, ainult vabariigi väljakuulutamise manifest leitakse mu lauasahtlit. Ja mu suureks imestuseks, punaväelased lahkuvad mind kaasa võtmata.

Suurtükilaev „Lembitu“ suurtükk, asetatuna soomusrongi platvormile, pommitamas Petseri jaama 1919. a. märtsis.

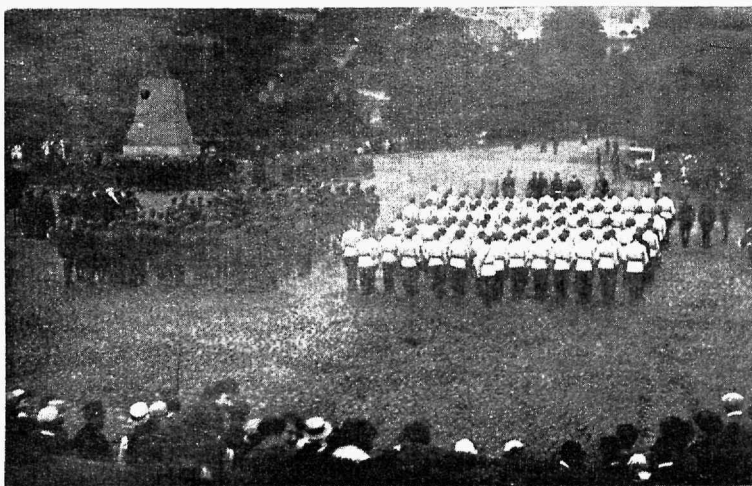
Üleval kapten J. Pitka.

Mõllen, et kõik ongi nüüd möödas. Rõivastun lahti, millist luksust pole enam kaua saanud lubada endale. Heidan siis uuesti voodi. Ent möödas pole see veel kaugeltki. Enne veel, kui selline uni mind haarata jõuab, põristatakse uuesti ukse pihta. Jälle tuleb avada tolle keeruka seaduse nimel ja sedapuhku mind loetakse ka vangistatuks tolle võimu nimel. Ei aita midagi — tuleb haige ema jätta üksinda.

Esitaks astume raekoja poole. Seal on ees juha mu kaasvõitleja Rimmelgas, keda rõhuvad samad süüdistused kui mindki. Vahtkonnatoas, kuhu meid tõugatakse, on umbes 40 punaväelast ja 3 kuulipildujat. Rimmelgas heidab diivanile, ma viskun pikali põrandale, üsna „maksimi“ lähedusse, mille rauaots on pöördud punaväelaste poole. Ruumis on poolhämär. Väike petrooleumlamp valgustab vaevu lähedasemaid kohti ja ese-

Meie soomusauto siirdumas rindele.

Meie sõjakooli esimese lennu paraad Vabadus- (Peetri-) platsil suvel 1919. a.

meid. Mehed lukuvad ja arvavad meidki tukkuvat. Maksimi ots on hästi säetud, väike nõks paremale, seal on kabineti uks, mille taga istub komissar Sarnavetski, kes korraldab vangistamisi ja mahalaskmisi. Kui saaks nüüd relva kuule sülitama. Koban põrandal lebavat padrunilinti. Sõrmed ei kuula sõna ega julge end rohkem liigutada. Padrunid klõbisevad vastu lukku, aga linti sisse ei saa. Higi hakkab koguma näole, — ei saa, mitte ei saa. Mu vaev on tagajärjeta. Vist olen ikkagi liig ärevil. Leban relva kõrval, vist olen tukkunudki, kuni tunnen, et keegi tõukab mind saapaninaga.

„Mis sa magad. Sinu kord on minna postile.“ Krapsti olen üleval ja ukse juures, aga ruumisoijaist keegi kargab mulle ette.

„Molkus! Oled ju vahialune.“

Pääsmislootused vilksatuvad nagu langevad meteorid ja kaovad jälle.

Hommikul meid saadetakse Kreenholmi vangimajja. Näen, kuidas väravast sisenedes Rummelgat tõugatakse püssipäraga; mu lõualuud tõmbuvad krampi, aga midagi ei aita, miski ei suuda parandada meie olukorda. Vangla kongides on mõned tosinad meli, vangistatud ohvitseri, sulipoisse ja paar sakslast, vist äritsejad. Meidki lukustatakse üksikkongidesse. Meie ümber muutub üsna pimedaks ja lootusetuks.

Hommikul ühisruumis avaldub hämmastav jälleägemine — öösel on sinna toodud 40 poissi meie „kaardiväest“. Poisid, kuuldes meie vangistusest, on pikemata Väike-Soldinost haaranud oma kaks kuulipildujat ja tõtanud meid vabastama, aga muidugi selline julgus osutus meeletuseks. Nii istume jälle kõik ühiselt koos ja vaatame läbi võrestatud akende nigelaid päikesekiiri, mis siia ära eksivad.

Päevad mööduvad. Juhtub aeg-ajalt väikesi vahepalasid, nagu see, et kord, ühel päeval, näen inimrusikat, nii suurt, et see kõlbaks muuseumi. Jõhvi alt on taandunud punaväelaste üksus, kes on hirmus vihased ja ähvardavad kõiki meid otsekohe tappa. Kelle eest nad taanduvad, jääb meile ebamääraseks — muidugi vist eestlaste ees. Teine üllatuslik vahepala on, kui ema tuleb mind vaatama puhta pesukompsuga. Ta pole veel küll lõplikult paranenud, aga võib-olla hirm mu pärast on peletanud palaviku. See päev on nagu tilk magusat rohtu haigele haavale. Võretatud aknadki ei tundu enam nii süngetena. Ja meil on veel

muidki lootusi. On kuuldusi, mis jõuavad meieni leivapätsides, piimapudelites ja kartulites, mis teatavad järjest pealetungist läänepoolt. Meisse kõigisse on nüüd juba sigenenud kindel teadmine ei tea kust ja kuidas, et pealetungijad on eestlased — meie 4. polk. Vennad Petersonid on kumbki vastaspoolel, üks istub vanglas meie „kaardiväelase“ teine marsib punaväelase vahipostil. Tema kaudu teamegi mis väljas sünnib, ja igauks otsib hoolega toidupalad läbi enne allaneelamist, et kaotsi ei läheks mõni kallis sõna. Mõne päeva vaikselt möödudes, saame hoiatuse — meid ootavat mahalaskmine, ja siis ei enam ühtegi sõna. Puna-Peterson on kadunud. Püüame kuulutada läbi vanglamüüride, ja nagu kostaks ki kusagilt tumedat tüminat, või on see ainult kujutelm, meie imetootavais kõrvus. Ühel päeval kuuleme laskmist vangla õuel, see valab meisse nagu käiguõli. Hiljem kuuleme, kuidas punaväelased kõmutavad oma meli, püüdes tabada põgenevat vangit. Meie kuuleme kauget tüminat; väljas jookstakse ja inimesi kukub, meie endigi eludele on lõppjooned alla tõmmatud, mida peaksime ootama veel. Tormame kongidest välja nagu ühise käskluse peale. Nüüd oleme kõik ühed „kaardiväelased“, meie, sulipoisid ja isegi sakslased, kes tänini on olnud tagasihoidlikult üleolevad.

Ma torman vanglakantsesse, kus on lauad, toolid, paberid segi paisatud. Komandant kribib revolvrirupe kallal, aga midagi on seal vist rikes ja mulle annavad oivalise pealetungivõimaluse need viivituse sekundid. Surun ta kaelapidi seinale külge, teise rusikaga rahan telefoni, kuni see kukub kolksatades seinalt. Komandant jääb lebama pooluimasena. Haaran vangla võtmed ja surun kuuetasku. Koban samuti asjatult oma püssilukku, ega saa milgi kombel padroneid püssil-

rauda, märkamata, et tahan vene padroneid topida jaapani püssi.

Ühe ropsuga on vangla meie võimuses. Avan kõik kongide ukсед, mis veel leiab lukustatuna. Mõnedesse sulgeme punaväelased — valvurid ja uimase komandandi.

Vanglaõuel on sagimist ja jooksmist. Kuuldub pauke, välisust laotakse meeletult püssipäraga. Õu on täis madruseriideis mehi, püssidega õlul või laskevalmilt käes. Ei saa aru, kust on korraga tekkinud need tapmishimulised mehed. Hiljem selgub, et need on Putilovi tehaste töölisel, madrusteks riietununa, kes just parajasti siia jõudnud — valgete vastu võitlema. Nad on juba käinud mu korteris, arvates, et leiavad mu sealt, ja sel juhul ma vist poleks Kreenholmi vangla sisemust kunagi näha saanud.

Nõutakse ägedalt sisselaskmist. Kartusest, et võib-olla satungi nõrkuse hoogu ja avan vangla-ukсед, viskan võtmekimbu alla klosetiavast. Võib-olla ka ettevaatusest. Üksi lõhutakse metsikult, kuulub põrgulärmi, — valged tappa, tappa vaja! Sellisele kolkimisele ei peaks vastu isegi põrguvärvavad. Lauad purunevad pilbasteks ja hinged murduvad, kuid laviin, mida võib oletada nende tagant sisse valguma, tõmbub tagasi. Ainult mõned mehed astuvad sisse — kus on valged? Jah kus on valged! Meie kõik oleme ühesugused sulid ja vargapoisid ja kirglikud punaidee pooldajad.

Vist on vangidest mõned mind näinud võtmekimbuga. Paks venelane, metsikult karvakasvanud lõuaga, põikab mulle ette ja laskub põlvili — ärgu teda tapetagu, süütu, päris süütu, jumalamuidu toodud siia trellide taha! Lükkan ta uksest välja, „vaata, et kaod“. Venelane kaob nagu teisedki kõik ja korraga on vangimaja tühi. Mõned, nende hulgas ka sakslased, jäävad sinna omal vabal tahtel, mis vast ongi kindlaim paik tolles üldises segaduses.

Haaran kaenla oma pesupaki, mis on mähitud valgesse paberisse, ja astun välja. Hämaridub, keegi ei tunne mind ära. Ints, veel üks meie sõpru punaväelase maski taga, tuleb mulle vanglaõuel vastu.

— „Viska pakk maha!“

— „Miks? On puhas pesu.“

— „See reedab sind.“

— „Ei. Ema toodud. Puhas pesu, kuhu ma ta viskan.“

— „Tobu!“

Me ei saagi oma kahekõnet lõpetada, enne kui on kohal komissar Randmer. „Ahaa. Põgeneda kavatsete. Tagasi, ma ütlen. Tagasi.“

— „Ükstapuha. Võib ka.“

Pöördun tagasi oma kongi. Ukсед on kõik maha lõhutud ja avali. Katsun veel magada tut-

Eestlastele punases väes.

Eestlased! Kas Teil pole soovikodut, emat, isat, naist, lapsi vaatama tulla?

Mis tarvis Teie walate oma werd komissaride, juutide eest? Kas selleks et komissarid külluses elaksid

Teie näete ju isegi kui nälgas on Wenemaa ja igapäewaga läheb kõik kallimaks, ning nälg, kohutav nälg laotab omi tubu laiemale ja laiemale.

KODUMAAL — EESTIS ON LEIBA

külluses! Päew päewalt läheb kõik odavamaks — kõik on söönud — ja kub ka Teie jaoks!

On veel võimalus tagasi pöörduda enne kui hilja on. Kes nüüd üle tuleb kui Eesti Wabariigi väed Pihkwas asuwad, neil on võimalus kodumaale pääseda

Tarwitage seda viimast võimalust.

Küllalt ka Teile kommunistide ja komissaride jultunud walest—wõtkes nad kaasa ja tulge üle.

Mingsugust kartust ega kohklemist,

Isamaa ootab Teid.

Tere tulemast!!

EESTI WABARIIGI SÕDURID.

Meie proklamatsioon eestlastele punaväes.

tavakssaanud naril, see on võimata, püsida vanglas, millel pole ees uksti.

Aovalgel on tume mürin, mida kuuleme päev-päewalt, muutunud ägedaks tulistamiseks. Vanglaõuel pole enam näha lihtegi madrust ega sõdurit. Mingid hallid kogud liiguvad sildadel ja jõe taga — meie 4. polk on punaväelastele pugenud seljataha ja tulevadki juba Venemaa poolt.

Tulistamist kuuldu linnas ja jõepool mitu ägedat tundi. Siis jääb kõik imelikult vaikseks. Me ootame. Tükk aega ei liigu keegi. Siis tuleb meile külalisi, kaks daami lilledega — sakslastele. Imelik. Ootame veel. Sõdur Sipelgas tuleb lõpuks üle purunenud ukselaudade, komistades.

„Kas eestlased on linnas?“

Sipelgas muigab ega vasta otsekohe.

„Eks tulge, vaadake.“

Rüseleme õhinal välja. Tänaval seisab väike väejõuk, rühm või veel väiksem, imelikkudes sinistes kuubedes, pikksilmade ja jalgratastega.

„Was spricht dieser Junge?“ küsib Saksa ohvitser Sipelgalt, kes valdab saksa keelt.

„Kus on eestlased?“

Me rüseleme saksa sõdurite ümber, narmendavad ja habemeis, vist on nägudelgi kohutav ilme. Ohvitser vaatab ringi lääne- ja idapool, puudutab revolvrütuppe küljel ja vastab alles minuti pärast.

„Eestlased. Ahaa eestlased... maha jäid, Rakveresse. Tulevad järele. Võib-olla nelja päeva pärast...“

Mehed taanduvad imestades. Imelik. Peame siis ootama, kuni nad tulevad.

2. jalaväepolgu II pataljoni Põtalovo operatsioonis.

Major V. Jakobson.

30. juulil 1919. sai 2. jalaväepolgu ülem 2. diviisi staabist järgmise direktiivi:

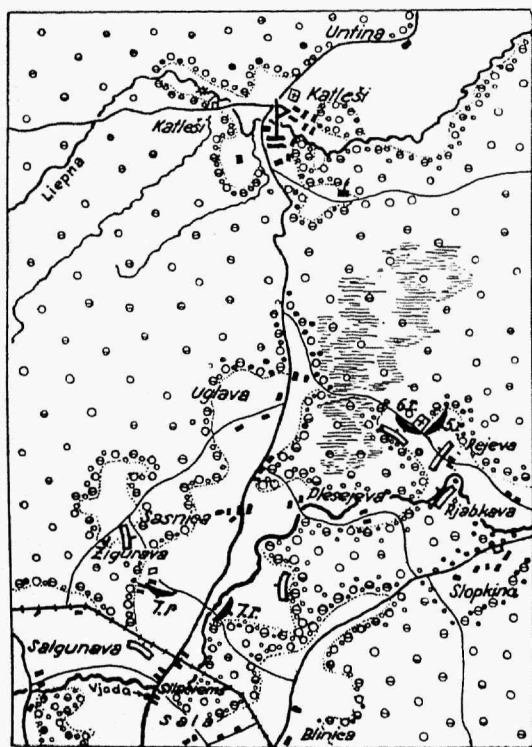
„Meie väeosad ühes Põhjakorpuse osadega tungivad Pihkva-Ostrovi raudtee sillis Ostrovi linna peale. Et vaenlase taganemise teed ära lõigata, meie põhjapoolsete väeosade edasitungimist Ostrovi peale toetada, käskis diviisi ülem: 2. jalaväe polgu ülemal al.-polkovnik Kurvits'al võtta 1. ratsapolk oma käsutusele ja ühes 1. ratsapolgu osadega lõigata Ostrovi-Rjeschitsa raudteeliini Põtalovo juures ära, võtta Põtalovo oma alla ja ennust seal kindlustada.“

Selle operatiivüleande täitmiseks algas 2. jal. polgu osade koondamine tegevusrajooni. Esijärku määrati I ja II pataljon, kuna III pataljon jäi varru.

Neljapäeval, 31. juulil liikus I pataljon Balvi'sse, II pataljon (5. rood Brencist, 6. rood Malupest, 7. rood Bejast ja 8. rood Slisinist — Goldbeki koolimajast) — Liepnasse ja sealt üle Gor-

2/II pataljoni olukord

01.08.1919.a. kell 1800–1900 vahel

Mõõti 1:100000

0 1 2 3 4 5 6 KM.

nasti, Berjozki Katlesi. III pataljon asus varru Pededze jõe paremale kaldale Litene, Jaunkalnamuiza, Storas ja Jaunanna mõisa.

5. ja 6. rood jõusid Katlesi õhtu eel, kuna 7. ja 8. rood saabusid öösi. Kõik pataljoni ohvitserid paiknesid päralejõudmisel „hürrastemaja“ suurde tuppa ning heitsid täies rõvastuses põhule puhkama. Välja asetati puhkevalve ja tehti kõik eelkorraldused järgnevalks päevaks. Puhkekaitse pandi välja ümber pataljoni asukoha, sest selles päratute metsade rajoonis võis vastase kallal tungi oodata seljatagant sama hästi kui rindeltki. Meeskonnad magasid kuurides, lakkades ja osalt väljas. Katlesi põlud mõis hürrastemajaga meie tavalises mõttes, pigemini küll suurem talu. Järgmisel hommikul pidi algama pataljoni kallal tung Põtalova (Jaunlatgale) — Kuprova raudteele.

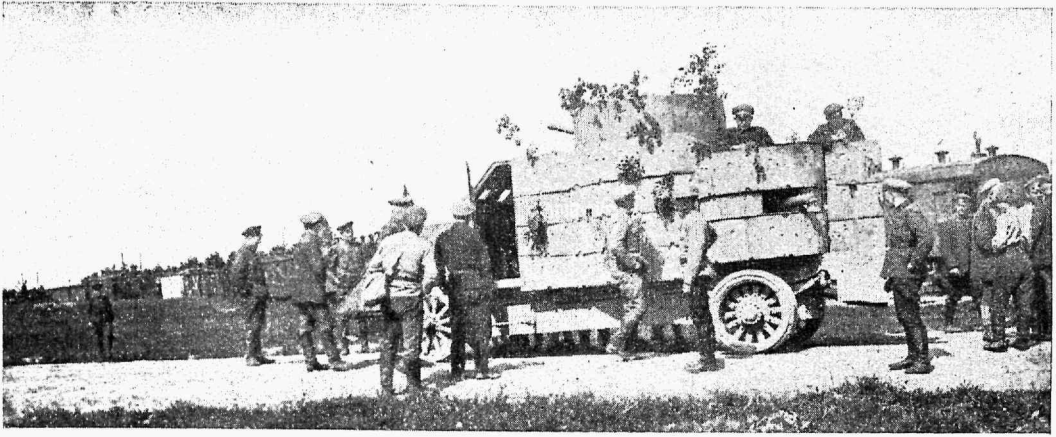
1. augustil päikese tõusu ajal äratas II pataljoni ülema asetäitja (pataljoni ülema kapten E. Lüibus viibis tol ajal haiglas) 5. roodu ülem al-kapten H. Matson rooduülemad olukorra läbiarutamiseks ning ülesannete saamiseks. Suveöö oli möödunud märkamatu ja rahulikult.

Pataljoni juurde oli lähetatud kaks ohvitseri. Ühte neist ei tahtnud ükski rooduülemaist endaga lahingusse kaasa võtta. Teda peeti araks ja saamatuks. Nimetatud ohvitser, kellel ühe küla kaitsmine raskeis tingimuses oli ebaõnnestunud, oli saanud ülekohtuselt vääri ja põhjendamata hinnangu. See inimene oli üsna keskmiste võimetega lahingohvitser, nagu teisigi tema kaaslasid Vabadussõjas.

7. roodu juure määrati Latgallia partisanide salk, umbes 40—50 meest Läti kohaliku ohvitseri ülemleitnant Kanarevitschiga. See salk eksisteeris 2. jal. polgu ülema al.-polkovnik H. Kurvitsa heakskiitmisel ja allus operatiivselt II pataljoni ülemale. Salka olid mobiliseeritud kohalikud katsealused, Maailmasõjaaegsed sõdurid. Toidu ja relvastuse vajaliku laskemoonaga said nad 2. jal. polgult. Relvastamine ei teinud meile siis vähemaidki raskusi, sest punastel võetud püsse ja kuulipildujaid oli ülikülluses.

Leitnant Kanarevitsch oli imelik tüüp. Lahingute vaheajal rõvastus ta räpaselt ja lohakalt, kuid lahingusse minnes aga väga korralikult: puhus pesu, manšettides, krae kaelas, glaseekindad kües. Küsimusele, miks ta nii kontrastselt rõvastub, vastas küsitav: „Lahing on püha toiming. Ma võin seal surma saada.“

Ülesande saamisel tabas ohvitseri ebameeldiv üllatus. Puhkevalve oli metsas mõisa lähedusest

Meie soomusauto „Estonia“ Lõunarindel.

kinni võtnud kaks marjakorjajat naist, ning pidades neid kahtlasiks, toonud pataljoni ülema juurde. Üks neist oli harilik kohalik külanaine, kuid teine, ümber pea seotud joonilise siidrätikuga, meenutas oma olekus linnainimest. Aastatelt mitte üle 22, vaba käitumises, intelligentne kõneluses, jättis naine veetleva mulje, olgugi, et huuled ja hoolitsetud küed olid värvunud mustikaist. Ohvitseride pärimisele, kust ta pärit ja miks ta siia tulnud, seletas nüütsik järgmist. Tema olevat pärit Petrogradist, lõpetanud seal gümnaasiumi. Sõitnud külla oma peigmehele raudteetehnikule Kuprova jaama. Kuna Petrogradis valitsevat toiduainete puudus, tulnud ta Katlesi oma tuttava juurde mustikaid korjama, et neid sisse keeta. Eelmisel päeval ta olnud Liepna läheduses tuttavate pool. Kuprova jaam asus Katlesist umbes 35 km kaugusel ja jaama läheduses leidus metsamarju külluses. Seepärast äratas seletus kahtlust. Nüütsik jäi vahialla ja asja juurdlejaks määrati 8. roodu ülem al.-leitnant A. Linson.

II pataljoni roodud said järgmise ülesande: tungida välja Põtalova (Jaunlatgale) — Kuprova raudteeni, purustada raudteeliin, hävitada sillad, lõhkuda telegraafi- ja telefoniühendused raudtee ääres, põletada raudteejaamad veetornidega, rikuda raudtee muldkeha ja võtta Vilaka oma alla. Purustustööde abinõuks polnud peale meeste käes olevate käsigranaatide mingisugust lõhkeainet.

Selleks 7. rood (leitn. A. Kuhlberg) koos Latgallia partisanidega pidi liikuma üle Uglava, Sasnica, Sala — Vilaka peale; 5. rood (al.-leitn. A. Parts) ja 6. rood (al.-leitn. V. Jakobson) üle Uglava, Rejeva, Slopkina, Blinica — Vilaka peale. 8. rood jäi varru Katlesi. Sidevahendite puudusel jäid sidepidajaiks jataküskjalud. Peamiselt baseerus side kuulmisel: roodude asukohad ja tegevus tulid määrata paukude ja laskesuundade järgi.

Roodud, igapäevs ligikaudu 70 meest, alustasid liikumist Katlesist 1. augustil umbes kella 0600—0700vahel, Kõige ees Läti partisanid, nende järel 7. rood ja neile poole km vahemaa järel 5. ja 6. rood. Lähenedes kaitseks liikusid iga roodu ees piilkonnad. Andmed punastest puudusid. Ilm oli päikesepaisteline ja vaikne. Säravas päikeses sammusid mehed metsateed mööda. Hommikune värske metsaaroom pani kopsud sügavalt hingama. Erilist muret eelseisva lahingu puhul ei peegeldunud kellegi näol. Osa mehi oli paljajahu, sest väljaantud inglise „tankid“ olid hõõrunud jalgu. Mehed polnud veel nendega suutnud harjuda. Need saapad olid üldse kõvad ja kohmakad.

Jõudnud Uglava juurde, sattusid partisanid punaste eelpostile. Tekkis lühike tulevahetus ning peatus, mille järele vastane taandus Sasnica küla suunas. Nende kannul muidugi partisaanid ja 7. rood. Plesejeva küla jütsid punased võrdlemisi kergesti maha, kuid Sasnica juures avaldasid nad juba visa vastupanu. Alles pärast haarangut ja rünnakut läks meie meestel korda külla vallutada ning punased taandusid pikema peatuseta üle raudtee. 7. rood jõudis umbes kella 1500—1600 paiku Zigurava küalani, kuid sealt edasi enam ei pääsenud järjest kasvava punaste ägeda vastupanu tõttu. Roodu luure käis peaaegu raudtee ääres, kuid sunniti sealt viibimata tagasitõmbuma.

Punaste patarei asus kusagil lõunapool Sala külla ja raudteel kursseeris nende soomusrong (vist „Trotski“). Punaste kahurtuli polnud põrmugi tabav, mida tuleb vist seletada halbade vaatlustingimustega.

Kuni kella 1900-ni pidas 7. rood punaste survele vastu ning alustas siis tagasitulekut Katlesi. Viimast seetõttu, et punased kahest küljest tulid vastupealetungile ning teostasid metsadest haaranguid.

Meie Peipsi laevastiku laevu Pihkvas suvel 1919.

5. ja 6. rood liikusid Uglavast Rejeva peale endises järjestuses. Metsast viis läbi kitsas, vilets tee. Mõlemal pool teed kasvas soine mets tuulest murtud ja vanadusest kõdunenud puudega. Metsa all loksas tihe põõsastik ja lopsakas taimestik: päratu lihavad sõnajalad ja mingisugused laialehelised kõrged taimed, mis ulatusid mehel üle pea. Tihnikus polnud näha mõnele meetrilegi. Külgpüüureid välja saata oli võimatu. Roodud jõudsid umbes kilomeeter maad metsa, kui äkki avati vastase poolt raskekuulipilduja tuli. Millegipärast tulistasid punased kõrgelt puude latvu mööda. Ohku läbistavad kuulid satustid vastu puude oksa ja andsid seejuures teravad plaksud. See plagin tundus kuidagi iseäralikuna. Keset kuulide viingumist ja plaksumist karjus keegi ähmi täis häälega: „Lasevad lõhkevate kuulidega!“ Tegelikult seda polnud. Vaevalt moment pärast paanilist hüüet oli 6. rood kadunud teelt. Näha polnud enam aimustki meest. Mõned alustasid tulistamist ohku. 6. roodu ülem tegi ääretumaid pingutusi, et saada meeskonda padrikust jälle teele. Küll oli raske metsas harjumata sõduritega. Rood liikus tule all jälle edasi. Peagi vaibus laskmine punaste poolt. Kust punased tulistasid, seda kohta oli võimata kindlaks teha vastukaja tõttu.

Mõlemad roodud jõudsid pärast seda viperusteta metsa kaguservale — Rejeva alla. Meie ees seisid kõrgendikul kasvav kaerapõld. Kõik oli hämmastavalt vaikne. 5. rood liikus ahelikus kalmistu suunas, tema järel 6. rood. Enda julgustamiseks jäeti 6. roodu III rühm metsast Rejevasse viivale teele, umbes 300 meetrit metsaservast Rejeva poole. Jõudnud kalmis-

tuni, paistis Rejeva küla selgesti silma. Majade vahel ja katustel lehvitasid punased valgeid rätikuid. Binokliga vaadates näis, et punased koguni viipavad meile käega. Tahavad muidugi alistuda, mõtlesime meie. Ohvitserid tulid kokku nõu pidama. Mõned neist kaldusid arvamisele, et siin pole muud midagi, kui läheme külla ja võtame vangid. Teised kahtlesid ja pidasid paremaks saata igast rühmast üks mees punastega allaandmise kohta läbirääkima. Ettevaatusele manitses ka asjaolu, et kalmistu ees loksas 400 kuni 500 meetri laiune juba valminud rakkiväli. Põldu oli tulil tublisti sasinud. Seda mööda kuulipildujaid kaasa vedada ja ka ise liikuda oleks olnud kõrge kõrre tõttu

takistav ja äärmiselt aegaraiskav. Punased aga lehvitasid kogu aeg edasi.

Lõpuks sammusid 8 meest ahelravis läbi ruki Rejeva küla poole. Meie kuulipildujad asetati tulistamiseks paigale. Aheliku jõudes umbes 200 meetrini külast, tuli sealt poolt vastu üks lükkiva mütsinokaga ja säärikutega mees. Saju meetri peale üksteisest jäid ahelik ja punane seisma. Viimane ilma pikema sissejuhatuseeta hakkas kohe meie mehi söimama ning esitas pärast vene „kolmekordset“ väljendamist küsimuse: „Mida kuradit teie Venemaale ronite?“ Oli selge, et allaandmisest pole juttugi. Üks ahelikus viibivaist meie rühma vanemaist meestest, ära kuulunud sõimu, pani püssi palge ja laskis seisvale punasele. Sellele avati kohe kahe kuulipilduja tuli jõe tagant metsa servalt ning ühe kuulipilduja tuli külast otse meie „parlamentööride“ pihta. Viimased hakkasid rukist mööda roomama tagasi. Meie kuulipildujad ei saanud avada tuld, kuna oleksime võinud siis tabada oma mehi. Viimane asjaolu raskendas tunduvalt roomajate seisukorda.

Kella 1000 paiku avas vaenlane edela suunast meie pihta kahurtule, mis hooti oli üsna äge. Tulistati nii, et mets vastu lajatus, aga ainuski mürsk ei kukkunud meie lähedusse vaid ligi pool kilomeetrit meie seisukohtade taha metsa. Meie arusaamisel pidi tulistajaks olema punaste soomusrong. See tuli kestis lähikeste vaheaegadega kuni kella 1300-ni ja lõppes siis.

Vastase ägeda tule pärast 5. ja 6. rood edasi ei pääsenud. Punaste kuulipildujatuli oli suunatud päämiselt Uglava-Rejeva teele.

Kella 1400 paiku pidi 5. rood haarama Rejeva küla Bubencava poolt, kuid see jäi teostamata, sest rood oleks omadest ära lõigatud ja eriti raskeks oleks läinud taandumine otse läbi metsa Katlesi poole. Haavatute evakueerimine oleks seejuures muutunud hoopis võimatuks.

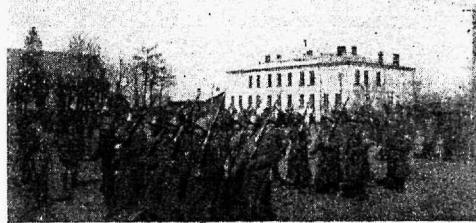
Vastastikkune tulistamine kestis umbes kella 1800-ni, mil punased alustasid vasturünnakut, suunates löögi 6. roodu paremale tiivale, et ära lõigata roodude taandumisteed.

Mõni minut pärast kella 1800 hüppasid punased välja surnuaia vastas olevast metsast, tormates üle heinamaariba 6. roodu III rühma ees kasvava kaerapõllu poole. Läks lahti üge tulistamine, mis kestis vaid mõned minutid, ja nii lähedalt, et oli tunda vastase läpastavat püssirohu lõhna. 5. rood pani jooksma Uglava tee suunas. Temaga ühinesid 6. roodu rühmad, välja arvatud II rühm, kes jäi püsima. See rühm tulistas energiliselt vastaseid ja päästis meie krüütilise seisukorra, pidurdades punaseid pääsemast meie seljataha taandumistetele. Rühm roodu ülema juhatusel püsis punaste tabava tule all ligi pool tundi. Reast välja löödi selle aja jooksul rühma allohviter Kask, raskekuulipilduja sihtur ja 5 reameest.

Pataljoni ülem, sõites ratsa Uglava poolt Rejeva suunas, et jälgida roodude tegevust, kohatas metsas põgenevaid mehi ja peatas neid. 6. roodu mehed saatis ta kohe tagasi roodu ülema käsutusse, kuna 5. rood jäi metsa teele „tükuvaid“ mehi püüdma. Pataljoni ülem oli tekkinud olukorrast äärmiselt pahane ja nõudis tungivalt, et vastast viibimata uuesti rünnataks ja küla kohe ära võetaks. Veel enne päikese loojangut olid 5. ja 6. rood jälle Rejeva küla metsa kaguserval. Meie ees kalmistu piirkonnast oli kuulda labidate kõlksumisi. Kerge õhtune tuulehiil kandis värsket mullalõhna meie poole. Sellest järeldasime, et vastane kaevub.

Juba kella 1400-st alates saadeti 6. roodust mehi padrunite järele Katlesi. Kuid mitte ükski saadetunist ei tulnud tagasi seljatagusele teele suunatud tule tõttu. Nii oli 6. roodus punaste vasturünnaku alguseks padruneid hoopis vähe, välja arvatud III rühm, kes seni intensiivsest tulevahetusest polnud osa võtnud.

Meieniustus punase juhi käsklus: „Roota plii!“ (Rood, tuld). See kuuldu edela suunast 7. roodu poolt küljest. Mets kajas vastu. Kogupauke anti üle kümne ja meile tundus, et punased liiguvad Uglava poole. See tähendas, et 7. rood on taadunud. Pidime meiegi ruttama äraminekuga, et enne vastast välja jõuda Uglava juurde. Alustasime liikumist, 5. rood ees, 6. rood tema järel. 7. rood oli Uglava juurest möödunud, kui jõudsime sinna. Punaseid seal polnud.

Soomusronglased marssimas Võru turul aprillis 1919.

Umbes kella 2200 paiku jõudsid viimased roodud Katlesi tagasi. Jälle organiseeriti pidev puhkevalve, arvestades seejuures tõenäoliku võimalusega, et punased järgmisel hommikul ründavad pataljoni. Õnneks vastane meile süiski peale ei tulnud. Mõisa tagasi jõutud, ilmes, et laskemoona tagavara pataljoni vooris oli hoopis kokkukuivanud. Suur hulk laskemoona oli sel päeval ära tarvitatud. Et ära hoida paanikat, ei tehtud laskemoona tagavarast mehi teadlikuks. Ainult pataljoni ja roodude ülemad teadsid sellest. Laskemoona baas asus Marienburgis (Aluksnes), umbes 53 km Katlesist. Meile oli sealt padrunite voor tulema saadetud, aga päralejõudmise ajast puudusid teateid. Hellitasime lootust, et ehk enne koidikut ikkagi jõuab.

Kokkuvõtteid tehes selgus, et kogu pataljonis oli päeva jooksul haavata saanud 14 sõdurit, mõned neist üsna raskesti. Haavatud saadeti hobustel Aluksnesse. Neile tuli kaasa anda mõnemehealine relvastatud saade, sest „metsavennad“ — punased partisanid — olid varem juba meie meestele ja polgu poole Liepna-Malupe vahel teel ja teisel kallale tunginud.

Ja kui lõpuks küsida, miks see pataljoni ettevõtte nurjus, oleksid põhjused järgmised:

— Meie löök punastele ei tulnud kaugeltki ootamata. Ligikaudu kaks nädalat teostasid 2. ja 6. polgu osad intensiivset luuret ja otsisid kontakti vastasega. Selleks olid rakendatud isegi suuremad luureüksused. Seda tegi Liepnas asuv II pataljoni valverühm leitn. O. Herman'i juhatusel, kohalik partisanisalk ja üks 6. roodu rühmadest. Viimane, väljudes ühele luureretkele Malupest Kuprovasse, ründas jaama ja tõi sõja-saagina ära ühe raskekuulipilduja. Meie säärasest aktiivsusest tegid punased muidugi oma järeldused, suurendasid jõude ja organiseerisid visaks vastupanuks.

— Tegutsevate allüksuste vahel puudus iga-sugune sidepidamise võimalus. Suurtes metsades varitses alaline oht saada omadest ära lõigatud.

— Meeskondadel puudusid vähimadki kogemused tegutsemiseks metsades nii kaugel omu baasist.

— Kohalikud elanikud suhtusid meie vägedesse enamalt jaolt ebasõbralikult ja umbusklikult, mis halvast sõdurite teotahet, kuigi polnud avalikku nurinat ega vastuhakkamist.

— I pataljon, oodates järele 1. ratsapolku ja selle patareid, asus alles 1. augusti õhtuks Stampaki külla ja sel päeval lahingust üldse osa ei

võtnud. Nii tungis Vilaka peale II pataljon üksinda.

Seejuures ei tohi unustada ka psühholoogilist momenti. Mehed, olles vapralt võidelnud oma kodumaa eest, kannud ränka sõjaraskust, pingutanud oma viimast jõumatukest ning jäänud ellu, ei tahtnud enamast ohverdada samase imuga lätlaste eest. Pealegi, kus sõjateater oli kandunud kaugele Lätimaale ning võitluste lõppu ja otsest kasu sellest polnud niipea ettenäha ja loota.

„Lahinguid“ tagalas.

Mälestusi 2. Tallinna Kaitsepataljoni organiseerimispäevilt. — „Elektrivannid“ lõunasöögi järelroana. — Vahisõdur, kes põgenes portsigariga ähvardamisel postilt. — Soomlaste „dessant“ revüüteater „Apollo“ hoovis. — Kindlus, mis osutus V.-C-ks.

Leo Sõerd.

Vabadussõja heroiliste lahingvõistluste kõrval püsib kaasaegsete mälestusis niipalju lõbusaid ja omajagu kangelasmeelt tähistavaid juhtumisi, et neist saaks kirjutada kokku pikki lugusid, mis oma kõrgepingelise seiklusmeeleolu tõttu osutuvad tõsiste sõjamälestuste kõrval küllalt meelkõitvat tähelepanu. Eks pudenenud ka tõsiste lahingretkete keskele igasuguseid vempusid ja seikluslugusid, mis lasevad end tänapäeval vaadelda lõbusate vahelugemistena surmapõlgavate sõjameeste niidiotste külge riputatud elus.

Sõttaminek, see tähendas loobumist kõigest, ka elust isamaa kasuks. Iga sõdur, kes haarab relva, et minna kaitsma kodumaad, heitis enesest igasuguste eelarvamiste rüü ja ta pidi unustama, mis tähendavad närvid. Sellest siis tekkisid ka igasugused, tihti meeletumad, seiklused sõjameeleolu taustal, ja nendest seiklustest tulebki alamal jutt.

Aastaarv kirjutati 1919. Olid rindel verised, mujal lumised päevad. Esimesena Tallinna Kaitsepataljon oli rindele sõitnud ja nüüd asuti Tallinnas formeerima sõsarpataljoni nr. 2.

Pataljoni asukoht oli Narva maanteel revüüteater „Apollo“ (praegune kino „Forum“) ruumes. Tegelikult oli see ainult päevaseks kogumispaigaks, kuna õõseti käisid mehed kodus magamas, et nii veel viimaseid ärasõidueelseid päevi oma perekondade juures viibida.

Linnas valitses ärev sõjameeleolu. Kõikjal liikusid sõdurite salgad, nende hul-

gas juba rohkesti soomlasi, kes olid tulnud appi oma suguvendadele.

Mäletan, suurimaks sündmuseks oli meil igapäevane supiportsjoni ootamine. Kuna linnas valitses siis veel teatud toiduainetete puudus, siis oli igapäevane sõduri toidunorm paljudele meist suureks õnnituseks, eriti veel seetõttu, et väliköögist tõsteti iga sõiduri „koteljokki“ lõunaportsjonina tõeline „opmanni keretäis“, sest supp oli meil alati paks nagu lihapuder. Selle supiga oli meil alati maadlemist ja tegemist, sest ainult suured söömamehed suutsid terve portsjoni korraga „hinge alla panna“, teised aga lakkusid poole teekonnal lusika puhtaks ja viisid poole portsjoni õhtueineks koju.

Kui lõuna oli söödud, siis järgnes päeva huvitavam osa — „elektrivannide võtmine“, mida kutsuti tavaliselt rammusa lõunasöögi järelroaks.

Asi oli nimelt järgmine, et meestel oli kombeks hoida oma sööginõusid kasarmuks moondatud revüüteatri laval asetuvates tuletõrje kappides. Lavale ei pääsenud aga muidu kui orkestriruumist, kust tuli end ülesse vinnata käsivarte musklite abil. Kuna lava äär oli aga vooderdatud plekiga, plekk ise aga elektrijuhtmetelt mahakulunud isolatsiooni tõttu „elektrofitseeritud“, siis kujunes asi pea alati „elektrivannideks“. Kuigi lava äär oli kactud roguskiga, ei aidanud see palju, sest meeste sõrmed otsisid ikka mõne paljastatud pleki koha üles ja siis oli kuulda ainult vandumist ja hirmsat kolinat, sest tava-

Enamlaste poolt purustatud Pihkva raudteesild.
Meie remontrongid asuvad silla parandamisele.

liselt lõppes iga säärane elektrilöögi saamine mehe kukkumisega alla orkestriruumi.

Meie kasarmuga ühe hoovi peal asus „Moskva“ võõrastemaja, kus elutses alaliselt õrnemasoo esindajaid. See asjaolu põhjustas väga sagedasi korrarikkumisi meie kasarmu „kvartaalis“. Oli pea igapäevane nähe, et õhtu tulekul sigines meie hoovile purjus sõdureid, tihti ka soomlasi, kellele rünnakute muutuvaid ägedusi saime tunda rohkem kui paaril juhul. Muidugi olid siin süüdi ka meie oma mehed, kes „külalistega“ tihti norisid tüli, ja kui asi arenes juba kakluseks, siis ei andnud soomlased oma tuntud ägeduses kunagi alla. Selle tõttu põhjustas soome vellede kohalesaabusamine sageli õige ärevaid minuteid, kus tuli olla kõigeiks valmis.

Ühel õhtul, mil nende ridade kirjutaja oli määratud värskel kapralina vahtkonnaülemaks, saabus kasarmusse ärev teade soomlaste ja meie meeste värskest tülist kasarmu õuel. Kostis juba kisa ja karjumist, kui üks meie meestest jooksis äreva sõnumiga sisse, et soomlased on asunud rünnakud kasarmu. Kuna varajasemad analoogilised juhused olid kõigil väga hästi meeles, siis löi see teade nii mõnegi mehe vere araks, ja kes sai, pages minema, sest soome vellede „rünnakute“ põhjalikkus oli kõigile tuntud. Sel korral juhtus aga niisugune kummaline lugu, et ka kasarmu siseruumi varajada ukse ette asetatud tunnimees, keegi vanapoolne kaitseliitlasest sõdur, ehmus sellest teatest niivõrd, et viskas püssi nurka ja pani punuma — ku-

ritegu, mis oleks viinud mehe igal teisel juhul sõjakohtu alla. Kuna kisa õues suurenes üha, siis oli kasarmu ruum varsti meestest tühi ja ma leidsin end äkki üksinda keset suurt saali. Haarasin instinktiivselt vahisõduri mahaviisatud püssi, suunasin selle otsa ukse poole ja jäin ootama järgnevaid sündmusi.

„Südmused“ ei lasknud ka endid kaua oodata. Varsti ilmus uksekünnisele ülepingutatud ilmega soomlane, kes tormas kui vihane härg minu poole, hoides paremat kätt tagumises püksitaskus. Nüüd, mõtlesin, läheb küll madinaks,

sest ootasin iga silmapilk, et soomlane võtab taskust relva ja hakkab, purjus nagu ta oli, tulistama, sest selliseid lugusid, kuigi õnnelikult lõppenuid, oli olnud ennemgi. Otsustasin siiski müüa oma elu nii kallilt kui võimalik. Lükkasin kiire liigutusega kuuli rauda ja otsustasin soomlase relva haaramise järele kohe tulistada.

Kui oleks see vihane pilk, mis soomlane minule saatis, olnud võimeline tapma, siis oleksin ma olnud kindlasti juba esimese minuti jooksul laip. Aga kuna sel pilgul, mida ma vaprast välja kannatasin, ei olnud niisugust võimu ja see sõimurahe, mis purskas soomlase suust välja otse kuulipilduja raginaga, ei suutnud mulle midagi teha, siis jäin ma kindlasti püsima jalgadele ja seisukord paistis mulle äkki nii koomilisena, et ma hakkasin naerma. Minu lõbus tuju nakatas pikapeale ka soomlase ja veidra muige saatel hakkas ta käsi püksitaskust välja kerkima. Hoidsin sõrme kramplikult püssitrikliil, kui soomlane tõi taskust välja — hõbeportsigari ja pakkus mulle naeratades suitsu. Nüüd langetasin minagi oma relva ja varsti olime meie soomlasega nii sõbralikus keskustelus, nagu seda võivad olla ainult suguvennad. Kuigi tema rääkis soome- ja mina eesti keelt, saime meie teineteisest väga hästi aru ja nüüd selgus mulle, et suguvend tahtnud tõesti ühele meie meestest, kellega tal õues olnud vahejuhtumine, kere peale anda, aga see jooksnud tal käest. Nüüd tulgu mina ja aidaku tal sõber üles otsida, nad tulnud sõbraga kahekesi ja suures lahingumõlles läinud sõber kaduma.

Hõikasin nüüd pakkujooksnud vahisõduri tagasi, kes ka süüdlase ilmega oma kohale tagasi asus, ja läksin soomlasega üle hoovi võõrastemaja poole, et viimase kadunud sõpra üles otsida. Koputasime enne kümnele uksele, kuni leidsime too õige üles. Aga nüüd saabus uus viperus. Sõber oli küll toas, aga ei avanud ust ega tahtnud meid lasta sisse. See ajas mu kaaslane meele vihale. Kui ta oli pörutanud uksele juba mitmendat korda ja uks jäi ikka suletuks, pörutas mu kaaslane paar „perglit“ läbi hammaste ja hakkas ründama ust kogu oma keha raskusega. Kuna ka see ei andnud tagajärgi, toetus mu kaaslane viimases vihahoos seljaga vastu seina ja pörutas ukse võimsa jalahoobiga hingedelt maha. Toasviibiv soomlase sõber sattus aga meie rünnakust niisugusesse raevuhoogu, et harras lauvalt pudelikujulise käsigranaadi ja lennutas selle üle meie peade koridori... Õnn oli, et ta polnud avanud süतिकut ja et granaadi kukkumise hoog oli väike, muidu oleks jäänud need read vist küll kirjutamata. Ei maksa ka ütelda, et nüüd oli minu kord anda jalga-dele valu, sest sündmuste edaspidine arenemine töötas pakkuda minule kui võõrale juuresolijale kahe sõbra arvete õiendamisel vähe head...

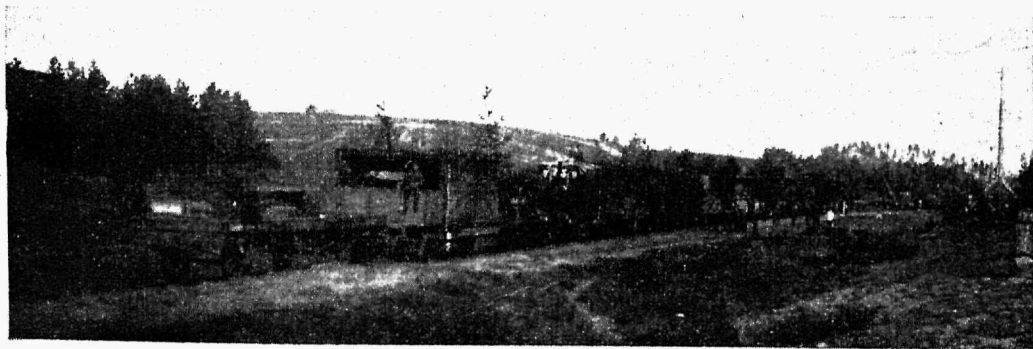
See juhus soomlastega ei jäänud aga viimaseks. Mõne päeva pärast korraldasid soome velled meie meremeestega arvete õiendamiseks kasarmu hoovile päris korraliku „dessandi“.

Mehed asusid hoovis päris korralikus ahelikus ja iga silmapilk näis seisukord kujunevat vastastikuseks laskmiseks, kui madruste rinne taganes üle hoovi võõrastemajja ja „blokeeris“ end seal, kui soome velled kõrgemate võimude korraldusel „lahinguplatsilt“ ära kutsuti. Siiski oli paar

soomlast pääsenud kuidagi võõrastemaja alumise koridori, kuhu oli pagenud varjule üks meie pataljoni kuuluv juudisoost sõdur. Juut, nähes, et ta seisukord ähvardab kujuneda kriitiliseks, pugus V.-C-sse ja lukustas enda järel ukse. Soomlased kuulsid veel ainult riivi ettelükkamist ja neil võis tekkida arvamine, et selle ukse taga peitub terve neile vaenulik merevägi. Kohe asuti ka siin ust ründama, ja kui see alguses ei andnud tulemusi, pörutati paar lasku naganist uksest läbi. Juut, kes võibises ruumis muidugi kogu aeg surmahirmus, ronis viimases hädas läbi akna välja ja pääses niimoodi terve nahaga. Kui soomlased viimaks ukse sisse murtsid, leidsid nad oma suureks ahastuseks ja pettumuseks, et „kindluseks“ peetud ruum osutus lihtsalt V.-C-ks, mille avatud akna taga nad võisid näha surmahirmus pagenud juudi jalajälgi...

Seesuguseid mürgeldamisi tuli meie suguvendade poolt ette väga sageli, kuid keegi ei pannud neile seda pahaks, eriti seepärast, et põhjused selleks olid kutsutud välja õige tihti meie meeste algatusel. Kuna soomlased olid täis sõjaindu ja lahinguvaimu, siis ei pannud nad paljuks juba siin, tagalas, „peaproovidega“ algust teha, et seda tublimalt esineda tõelises lahingumõllus ja -käras. Teistel juhtumistel oli meie meestel aga läbisaamine Soomest appitunud vennasrahva tublide poegadega kõige parem ja kõigile nendelegi seiklustele vaatasid meie mehed kui soomlaste tublidusele, kasvatades endis usku, et see tublidus esineb lähenevatel päevadel, võideldes rindel vaenlase vastu, veel suuremal ja täielikumal kujul.

Kuna 2. Tallinna Kaitsepataljonil seisis varsti ees esimene tuleristimine, siis võidigi selles õige varsti veenduda, kuid see on juba omaette lugu.

Soomusrong „Kaptan Irv“ rindel Petseri—Irboska vahel suvel 1919. a.

Tartu kooliõpilaste mälestusi õppevaheajast 1918/1919.

Jutustuse järgi Ch. Volmer.

1. Lahkumine Tartust.

Oli jõulueelne aeg 1918. a. Tartu koolides algas pühadevaheaeg. Meie kodukohast, Rasinast, saabusid ürevald teated punavägede edasitungimisest Tartu poole. Seepärast otsustati loobuda kojuõidust. Juhuslikult saabusid tol ajal Tartu õde ja õemees. Viimane oli Puurmanni mõisas valitsejaks. Ta tegi meile ettepaneku veeta pühad Puurmannis. Nõustusime.

Elasime tookord Laial tänaval, Knorringi majas (vastu Rüütli tänavat). Kui õemees meie asjad oli ladunud oma kahehobuse-vankrile, tuli koorma juurde salkkond eesti sõdureid ja tahtis seda rekvireerida, tähendades, et see on parunile kuuluv, mida aga Eesti vägedel on hädasti vaja. Kui salga juhile sai tehtud selgeks, et asjad kuuluvad kooliõpilastele, siis loobusid nad oma nõudmisest.

2. Puurmanni mõisas.

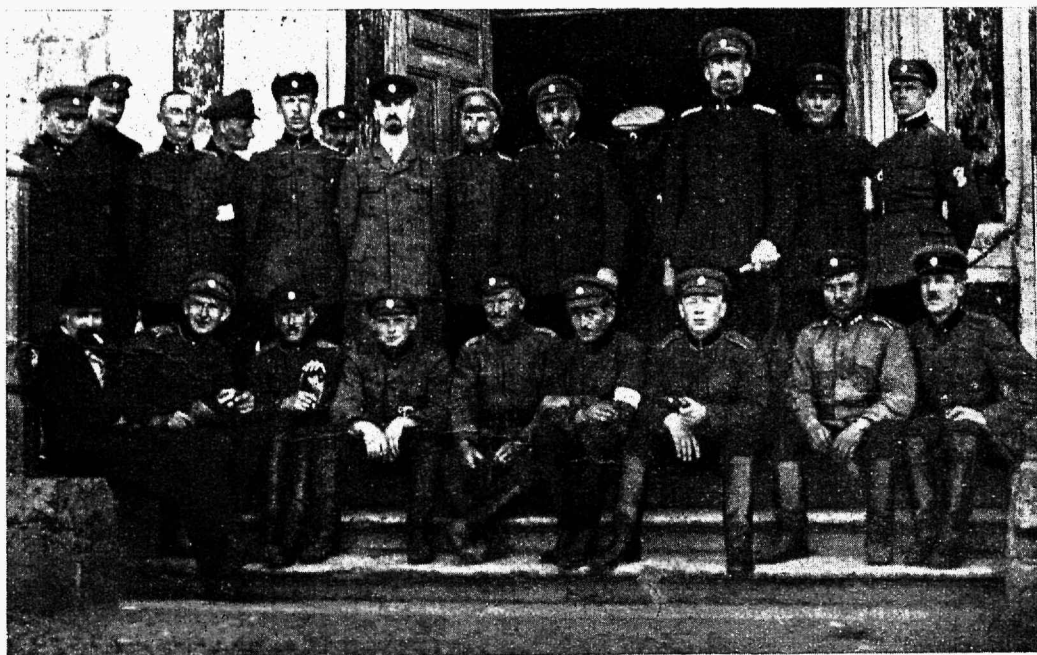
Varsti peale meie kohalejõudmist Puurmannisse, hakkas sinna valguma igasuguseid sõjapõgenejaid kolikoormatega ja jala. Küsiti sageli teed ja paiknemisvõimalusi. Saabus ka üksikuid Eesti väesalgakesi, peamiselt kooliõpilasi, kes puhkasid mõisas, täiendasid oma moonatagavarad ja jälle liikusid kuhugile edasi. Jõululaupäeval jõudsid mõisa esimesed kuperjanovlased — üldi-

selt metsiku välimusega, papahhades ja mitmekesisel riietuses. Nad jätsid aga õige sõjaka mulje. Algul arvasime, et tulevad juba punased. Hiljem nägime mitmel korral ka Julius Kuperjanovit ratsutamas. Peagi hakkasid liikuma kuuldused, et mõisas on oodata punastega suuremat lahingut. Kooliõpilasi tahetigi saata metsavahi majja. Ühel õhtul räägiti, et punased tulevad juba, kuid tuli Balti pataljon.

3. Tagasi Tartu ja selle vallutamine Eesti vägede poolt.

Kuna kooliaeg jõudis kätte, otsustati meid saata läbi rinde Tartu. Kahele reele paigutati meie kompsud ja moonatagavarad ning algas sõit. Kartsime küll, et ei tea mis teel juhtub, kuid ei kohtanud Eesti ega punaväe üksusi. Linnas sõitsime Tähtvere pargi kaudu ja alles Veski tänaval peatas meid punaväe patrull. Saades teada, et on tegemist kooliõpilastega, lubati sõita edasi. Kuna maja, kus elasime varem, oli punavägede all, asusime sugulaste juurde, Vladimiri tänaval.

Meid huvitas elu punases Tartus. Jalutasime linnas ringi. Silma torkas punane lipp rae-kojal. Sõjaväelased nahkjoppides, mõõgad vööl; üteldi olevat punakomissarid.

Meie ohvitseri Pihkvas suvel 1919.

Ühel hommikul kuuldus äge laskmine suur-
tükkidest ja kuulipildujatest. Jalutasime uudis-
himulikult tänavail. Üksikud suurtükikaulid
lõhkesid linna kohal.

Võis näha punaste kiirustatud ettevalmistust
linnast lahkumiseks. Endiste parunite korteri-
test loobiti kasukaid, patju ja tekke regedele
ning sõideti minema. Samuti tassiti „Liivimaa“
võõrastemajast asju regedele, milledele hiljem
istusid nahkjopedes komissarid ühes naistega
ning kihutasid linnast välja. Meie, kooliõpila-
sed, olime selle üle väga pahased ja nimetasime
neid poolvaljusti varasteks ning röövliteks, kuid
nad, kas ei kuulnud, või polnud neil aega sellele
reageerida.

Varsti nägime Riia maanteel uhket sõjakat
Eesti salka marssimas. Mehed olid küvreis,
püssid laskevalmilt käes ja pülsid ettevaatli-
kult mõlemale poole tänavat. Hiljem seati ho-
tell „Londoni“ (nüüd Maavalitsuse maja) ette
üles kuulipilduja. Olime ülrõõmsad Eesti vä-
gede võidu üle.

4. Elust-olust Rasinas.

Enne punavägede lahkumist Tartust, õnnes-
tus osal meist pääseda koju, Rasina. Siin sel-
gus, et isa oli enamlaste eest ära põgenenud ja
vanem vend läinud sõdima nende vastu. Enne
seda toonud üks kohalikest elanikest teate, et
kohalikele punaste nõudmisel on otsustatud
isa ja vanem vend vangistada.

Ema oli üksinda kodus. Enne pühi olnud
liikumas kuulujutt, et vanema venna laipa on
nähtud Meeksi juures ja Puurmanni mõis ole-
vat tehtud maatasä. Kuuldus osutus hiljem eba-
õigeks.

Ühel hilisõhtul äratasid meid tugevad löögid
välisuksele. Nõuti kiiret sisselaskmist. Kuna
tol ajal kodus petrooleumi polnud, tarvitati val-
gustuseks põlevat tahti lambarasvaga. Säärase
viletsa tule valgusel läksime emaga avama ust.
Viimse avanedes kustus tuli. Ema tõttas otsi-
ma tikke. Samas hüüti: „Kuhu jooksete? Meie
laseme!“ Kui tuli uuesti süüdati, olid neli püssi-
täkki sihitud ema poole. Nõuti isa, poja ja rel-
vade väljaandmist. Läbiotsijad olid meile tund-
matud. Ema teatas, et meest ega poega pole
kodus, samuti puuduvad relvad. Nüüd alustati
peerutule valgusel läbiotsimist, ähvardusega, et
kui midagi leitakse, siis on teada, mis järgneb.
Üks sissetungijaist jäi ukse juure vahti, kes pal-
lus väga viisakalt saksa keeles meid jääda ra-
hulikuks, sest kui midagi ei leita, siis ka halba
ei juhtu kellegile.

Maja tuhni läbi põhjalikult ja kuna ei lei-
tud midagi, siis lahkusid läbiotsijad. Nagu hil-
jem selgus, olid kohalikud punased jäänud õuele
ja piiranud maja sisse, kuna läbiotsima saadeti
meile tundmatud isikud.

Mõni päev hiljem sõitsime Tartu kooli. Võn-
nu eel, mäeotsas, seisis juba Eesti vägede eel-
post. Üks sõdureist saatis meid väeosa staapi,
mis asus arestimajas. Siin kuulati ema üle ja
meil lubati edasi sõita.

Kui ema sõitis tagasi, kostnud Võndu suur-
tüki- ja püssilaskmine. Temale soovitatud mitte
sõita edasi. Mööda metsateid pääsenud ta süiski
õnnelikult koju. Rasina oli juba Eesti vägede
ralduses ja lahingumüra liikus üha lõunapoole,
vabastades maa võõra võimu ikkest.

5. Lahing Rasina kaitseliitlaste ja punaste vahel.

Pärast Saksa okupatsioonivägede lahkumist
Rasina asutati seal kaitseliidu salgake, milles
üks agaramaid tegelasi oli lipnik Vanamb (lan-
ges kuperjanovlaste ridades Paju lahingus). Peagi
saabusid teated Moisekatsi (Mooste) vallutamise-
st punavägede poolt. Samuti teatati, et punaväed
liiguvad Rasina peale Paagnapalu kaudu. Ra-
sina kaitseliitlased otsustasid korraldada vastu-
panu. Vallamaja läheduses paiskuti ahelikku ja
nüpea kui vaenlane ilmus nähtavale, algas vas-
tastikune tulevahetus. Punaväelased viimaks
taandusid. Rasina kaitseliitlastest sai üks sur-
ma. Järgmine kord tulid punaväelased juba
suurtükiga Moisekatsi—Rasina maanteed mööda.
Rasina võeti suurtükitule alla, mis aga ei teki-
tanud mingit materjaalset kahju. Rasina kait-
seliitlased taandusid Kastre-Peravalla poole.

Üldse tekitas kaitseliidu organiseerimisel ras-
kusi relvade puudumine. Nii käisid paljud Võn-
nus, kus oli vabatahtlikkude vastuvõtmise punkt,
kuid tulid tagasi pettunult, sest seal olevat püs-
se jätkunud ainult üheksale mehele. Kaheldi, kas
Eesti suudab niiviisi vastu panna.

6. Punavägede poolt vallutatud ja vabastatud Tartumaal.

Eelpool mainitud kooliõpilaste isa jutustab
oma redusolekust järgmist.

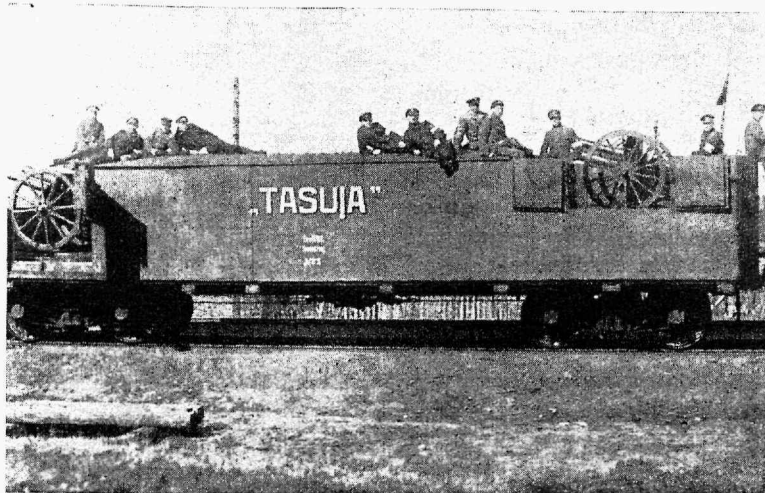
Tahtsin minna Rasina laadale. Üks vastu-
tulijaist hoiatas mind, et liikumiseks peab olema
vastav luba. Läksin seepeale koju, rakendasin
hobuse ree ette ning sõitsin Kavastu mõisa, mis
oli juba tööliste komitee poolt ülevõetud. Vii-
mane asus Kavastu vallamajas. Mõisa sepp
palus mind sõita Tartu petrooleumi järele, mil-
leks andis raha. Koos kutsariga sõitsin Tartu.
Seal sain teateid, et Rasina punased on otsusta-
nud mind arretereida. Võtsin seepeale tuttavalt
vanad riided, panin need selga ning alustasin
matka Nõo poole, kus elasid mu sugulased. Soi-
naste koolimaja juures tulid mulle järgi kümme-
kond punaratsurit, relvastatud muuseas ka püki-
dega, millel lehvisid punased lipukesed, ja ree-
täis sõdureid.

Nüüd sõitsin Tartu ja sealt koju, Rasina. Sinna ja ümbrusse, Kastmekotta ning Sikkakurmu, paigutati nüüd Eesti sõjaväeosad.

Ühel hilisõhtul tuli minu juure üks ohvitseridest paari sõduriga ja teatas, et mingisugused kahtlased sõjaväelased on metsas tule üles teinud ja liiguvad seal ringi. Läksin nendega ühes kohale. Selgus, et puulõikaja oli jätnud öö seks suure tule metsa alla, mille ümber vali tuul liigutas nüüd põõsaid, mis näisid sõjaväelastena. Tegelikult ühtki inimest läheduses polnud.

Paaril korral peatus Rasinas ka rittm. Balakhovitš oma salgaga. Ükskord, mil viimane oli jälle Rasina mõisas, oli vallamaja juures valla käskjalg proovinud oma püssi. Peagi tulnud väesalk mõisast vallamaja juure ja arreteerinud mehe. Olnud parajasti vallandükogu koosolek. Kui koosolijad saanud teada väesalga sammudest, pugunud nad kõik kiirelt maja pööningule. Peagi olnud Balakhovitši mehed neil jülil, käsutanud kõik välja ja rivistanud õuel. Ehmunud nõukogu liikmed pole kuidagi osanud vene keeles seletada, milles seisab asi. Nad kartnud mahalaskmist. Lõpuks läinud Daniel Zirk'il korda selgitada, et keegi pole millegiski süüdi. Nüüd lustud kõik vabaks.

Olin arvamisel, et nad otsivad mind, Õnneks sõitsid aga minust mööda. 13. jaanuari õhtuks jõudsin Ravva metsavahi majja, Luke valda. Öösel kostis süia Tartu poolt suurtükimürin. Räägiti, et punased põgenevad Tartust raud- ja

Soomusrong nr. 3 suurtükiplatvorm „Tasuja“.

maanteed mööda. 14. jaanuaril töid kaks meest Luke mõisast ühe haavatud punaväelase, keda käskisid metsavahil viia oma väeossa. Haavatud venelane (pärit Novgorodi kubermangust) paigutati ööseks rehetuppa. Järgmisel hommikul, 15. jaan., küsis punaväelane minult, kuipalju on Eestil sõjaväge, punaväelasi olevat 3 miljonit meest. Vastasin, et Eestil on ka suur sõjavägi ja peale selle on eestlastel abiks inglased, soomlased, rootslased ja taanlased. Nimelt liikusid kohapeal jutud suurest abijõudude saabumisest Eestisse. Hiljem jälgisime Luke mõisa pargist Eesti ja punavägede suurtükivõitlust. Eesti suurtükid lasksid Tõravere, kuna punaväelased tulistasid Elva poolt. Peagi olime vabastatud maal. Üks Pangodi valla mees jutustas, et tema pool käinud üks hiina rahvusest punaväelane leiba otsimas.

Loodearmee korrapidaja kindrali staabis.

Katkend sõjamälestusist.

Res. n.-ltm. A. Krupp.

Oli 1919. aasta november. Loodearmee sõjaretk Peterburi alla oli läinud luhata. Midagi liikus, midagi kohutavat lähenes taas idast—taganeva Loodearmee laaviin ja selle kannul pealetungivad punaväe massid.

Rood roodu järele paistati meid liinile, et tõkestada punaväe pealetungi.

15. novembri õhtupoolikul jõudsin ma 1. polgu 11. rooduga Narvast Jamburgi maanteed mööda Sala külla.

Seisukord liinil oli täiesti selgusetu, kus asuvad loodearmeelased või on punased juba üle Luuga jõe tunginud — midagi ei olnud teada.

Sain rooduülemalt käsu põhjapool asuvate väeosadega luua sidet. Lasksin hobuse rakendada ree ette ja püssid reel sõitsin ehavalgel paari mehaga välja uurima liinivahelist „tundmata maad.“

Tee viis külmanud Luuga jõe pahemat lagedat kallast mööda. Jõe idakaldal mus-

tendav mets näis kollitavat lähenevate punastega, läänes aga eraldusid ehapunas ja kodulinna tornide siluettid, mis paistsid kaugelt üle lageda. Oli vaikne ja külm. Kajasid üksikud püssipaugud ja kuskil kaugel-kaugel ragises kuulipilduja.

Ees vilkusid tuled, seal oli Pulkovo küla. Pulkovosse jõudnud tundus nagu sattuks kuhugi suurde sõjalaagrisse või pigemini kirikukülla laada eelõhtul. Pimeduses liikusid mehed laternatega, vilkusid tuled, kuudlus venekeelset kõnet ja sõimu. Hobused hirnusid, vankrid kolisesid ja kuskil nagu kostis koguni sepahaamri lööke. Kogu külatänav oli vankreid ja hobuseid täis, sõdurid toimetasid supikatelde ümber ja seisid supisabas, oodates õhtusööki ja valmistudes öömajale.

Tegemist oli nähtavasti mingi suurema Loodearmee osaga. Küsisin järgi ja leidsin viimaks väeosa staabi kätte. Mind juhutati tuppa. Astusin sisse. Leidsin end võrdlemisi suures talutoas. Nurgas põles ikooni ees lampaada, selle all "punases nurgas" oli pimestavalt valge linaga kaetud õhtulaud, millel auras samovar. Hiilgav seltskond ohvitseri kuldpagoneis ja ilusaid daame halastajaõe riides istus lauas teeklaaside taga, lõbusas ja muretus vestluses. Healõhnaline inglise tubaka suits segunes peene konjaki aroomiga. Meeleolu oli ülev ja kaunite daamide sõstrasilmad särasid laual seisva petrooleumilambi valgelt nagu nööbid. Kindrali õlakutega heasüdamlise välimusega vanahärra istus peremehe kohal ja tihedaid vurre silitades vaatas noorerahva rõõmu pealt. Sellest pildist hoovas säärast patriarkaalset kodusust ja mugavust, et hetkeks unustasin ära, et viibin eelliinil.

Kohmetuna jäin ukse juurde seisma ja palusin andeks tülitamise eest. Olin külmetanud ja väsinud, kuid olin võõras sisetungija, keda tabas mõnigi võõrastav pilk.

Tutvustasin end kindralile kui „offitser „sväsi“ estonskoj armij“ („Eesti armee sideohvitser“) ja palusin teatada missuguse väeosaga mulle au on luua kontakti.

Mulle vastati, et see olevat „staab de-zurnago generaala severo-saapadnoj armij“ — („Loodearmee korrapidaja kindrali staap“).

„Väga rõõmustav“ vastasin, „kuid mind huvitab kui palju teil on tääke?“

„Mis tääke? Meil? Meil pole üldse võitlusvõimelisi mehi, meil on vaid staabi meeskond.“

„No kas siis ühtegi rivimeest siin pole?“

„Lõpuks ehk „stõkov tri naidjotsja“ („kolm tääki ehk lõpuks leidub“), vastati, kuid ühtlasi päriti, miks see mind nii väga huvitab?“

Küsisin siis, et kus härra korrapidaja kindrali arvates asub front?“

„See olevat ju teada — Habolovo-Babino-Polutšje-Glubokoje järvede vaheline liin, siit üle 20 kilomeetri eemal!“

„Ei, härrad,“ vastasin, „teie olete praegu just eelliinil ja üle jõe on punased.“

Neil sõnadel oli otse hämmastav efekt. Minutiks ajaks jäi toas kõik surmavaikselt. Vaid suur raske samovar ei näinud sest olevat mõjutatud ja jätkas oma vaikset kodust laulu. Nagu magneet oleks kõikide pilgud minu peale tõmbanud ja imestusest pärani aetud silmad oleksid mind alla neelanud. Üks daam, kelle nägu hetkel sama valgeks muutus kui ta õe-peakate, vahtis mulle säärase suurte hirmunud silmadega otsa, milline vaade mulle praegugi seisab meeles. Siis näis nagu oleks ta tahtnud mu kasukahõlma alla pugeda teda ähvardava tundmata ohu eest.

Sama kokkunud olid ka mehed. Siis alles taipasin, et korrapidaja kindrali staabil polnud vähematki aimu seisukorrast liinil ja et siin idüllilist elu maitsti, oletades, et liin on endiselt 20—30 kilomeetrit ees ja vahva Loodearmee ikka veel Peterburi poole edasi rühib. Nüüd oli minu kord imestada staabi teadmatust.

Aga siis tõusis jooksmine ja sagimine. Kes püüdis mulle vastuvaielda, et minu jutt polevat tõsi, et liin olevat veel kaugel jne., kes püüdis ennast ja teisi rahustada; daamid aga pistsid sädistama ja kukkusid omi asju kokkukorjama ja korraldama ärasõiduks.

Selgitasin siis korrapidaja kindralile seisukorda niivõrd kui see mulle endale oli selge ja püüdsin neid rahustada ja julgustada, et ega asi nii hull ei ole jne., katsugu nemad aga niipalju kui võimalik mehi kokku ajada, valvepostid välja panna ja igal juhul öö läbi vastu pidada, küll homseks juba meie mehed on kohal.

Jätsid siis selle hirmunud „perekonna“ sinnapaika ja jätkasin ööpimeduses sõitu järgmise Luuga äärsesse külla — Isvosi — poole. Sinna jõudnud kuulsin, et külas asub tuttav väeosa — Balti pataljoni — ja et staap on üle jõe olevas Mannovka külas.

Sõitsin üle Luuga jää ja varsti leidsin staabi ja pataljoni ülema polk. Weissi. Ta istus teelaual, kuhu ka mind palus istuda, vabandades, et tee on ilma suhkruna.

Soomusrong „Kapten Irv“ suurfũkiplatvorm „Taara“.

Polkovnik tutvustas mind olukorraga ja kõneles, et tema pataljoni olevat jäänud väikeseks — kolme roodu peale on umbes 70 võitluskõlbulist meest ja neistki on osa ülejooksikuid, kelle peale just ei võivat olla kindel, kuid rahustas mind, et tema suudab kaitsta Mannovkat ja Isvosi. Pataljoni vasakul tiival asub 4. polk, kellega side olemas.

Seega oli minu ülesanne täidetud ja ma asusin tagasiteele. Jõudnud ööpimeduses Pulkovosse, kus mõne tunni eest asus korrapidaja kindrali staap ja kus elu kees nagu laada ajal, leidsin eest vaid tühjuse ja mõne rutuga mahajäetud vankri.

Kindral oli oma kaaslastega Narva poole teele asunud. Öövaikusel kostis vaid kaugeneva vooi kolinat.

Ja meie liin — Isvosist kuni Sala ja Dubrovka küladeni, üle 10 kilomeetri jäi täiesti kaitseta. Alles teisel päeval jõudis siia lõiku üks meie soomusauto ja võttis külade vahe oma kaitse alla. Ja kui punavägi õöl vastu 16. novembrit siit oleks peale tunginud, siis oleks ta võinud koguni orkester ees Narva linna alla marssida.

Aga punased andsid sel ajal omad löögid Sala ja Dubrovka all, mis purunesid hästikindlustatud traattõkete ees.

Kallivere (Fitinka) lahing.

(23. nov. — 25. nov. 1919. a.)

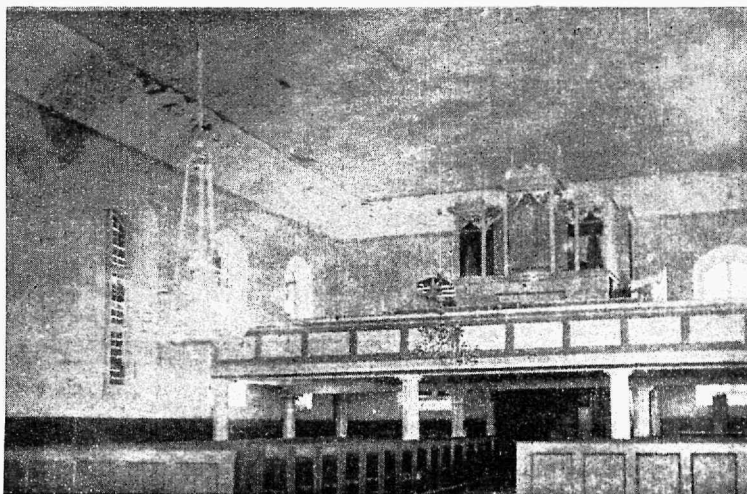
Major E. Marguste.

Pärast Ropša lahinguid 21. ja 22. novembril sai 4. jalaväe polgu 6. rood 22. novembri õhtul Kullakülas käsu võtta oma alla Kallivere (Fitinka) küla. Samal õhtul jõudis 6. rood Kallivere külla ja asus organiseerima küla kaitset.

Vabadussõjas löödi palju lahinguid, mis olid raskemaid kui Kallivere lahing, kuid kõige valusamini on jäänud meelde viimne. Selles lahingus sai surma nende ridade kirjutaja parim sõber ja üks vahvamaid roodu ülemaid polgus lipnik Perk.

Roodu ülesanne oli kaitsta Kallivere küla, mis asus Rosona jõe idakaldal. Küla oli umbes 1,3 km pikk ja koosnes tol ajal umbes 60—70 elamust.

Kallivere küla kaitsmine oli raske ülesanne. Külast paremale ja vasakule ei olnud kõlvulikke positsioone. Soodsam joon, mis kõlbas kaitseks, oli Karostelli, Feodormaa joon, mis oli 3—4 km lõunapool Kallivere põhjapoolsest servast. Sellest siis tuli, et 6. roodu naabrid asusid 1¼ km tagapool Karostelli—Feodormaa joonel. Seega

Enamlaste pealetungi ajal 1919. a. aprillis kannatada saanud Rõuge kiriku sisemus.

olukorra tõttu tuli 6. roodul organiseerida Kallivere kaitset kolmest küljest. Roodule (4 rühma á 20 meest + üks Madsen) oli juurde antud üks raskekuulipilduja Maksim, üks raskekuulip. Colt ja granaadipilduja. Rood teotses kaitset järgmiselt: üks rühm ühe kk Madseniga organiseeris kaitseks küla põhjapoolse otsa suunaga Vanaküla (Ilkino) poole. Kaks rühma ühes rk-dega kaitsesid küla kirdest ja idapoolt ja üks rühm vastu Rosona jõge kaitstes läänepoolset külge. Küla lõunapoolses otsas asus varus veel üks sama pataljoni rood (kas 5. või 7., teine neist asus positsioonil taga ja paremal Karostelli, Feodormaa jonnel).

23. novembril rood korraldas ja varustas end ja organiseeris positsiooni, kuid 24. novembri hommikul algas palavikuline kindlustustööde tegemine. Tööriistade puudusele vaatama töö edenes jõudsasti, sest töötada võis ilma erilise ettevaatusega, kuna Vanaküla oli veel meie osade käes, kuid 24. nov. õhtupoole taandusid meie osad Vanakülalt välja ja 6. rood pidi olema lahinguvalmis. Jõuti ehitada osaliselt kaevikuid püsti laskmiseks, rk lahtised tulepesad ja mõned ühenduskraavid. Juba enne õhtut jõudsid punased läänepoolt Rosona jõge Kallivere küla kohale ja võtsid küla püssi- ja rk-tule alla. Liikumine küla vahel võis sündida ainult varjatult.

Vanaküla suunas polnud vastast veel näha.

Kallivere külast põhja- ja kirdepool

400—500 m kaugusel asus mets ja metsa ääres oli rida maju; et majad ei jääks mitte positsiooni ette ja, et ka vastane neid ei saaks kasutada, süüdati majad põlema. Samal ajal jõudsid punased ka Vanaküla suunas Kallivere ette. Hakkas pimenema. Põlevad majad valgustasid hästi ümbrust. Varsti avas vastane Kallivere pihta kahuritule. Anti kiirtuli 10—20 pauku. Tuli meile mingit kahju ei sünnitanud, sest tulistati huupi. Nähtavasti anti kahureist tuld ainult jalaväe moraalseks toetuseks, kuid meile oli see signaaliks, et punased alustavad pealetungi.

Tegelikult 5—10 minutit hiljem algaski pealetung, mis teostus põhjapoolt küljest, kuna tulega toetati ka läänepoolt küljest üle Rosona jõe. Põlevate majade valguses olid pealetungijad hästi näha ja nende edasiliikumine pandi varsti seisma. Punased jäid 200—300 m meie seisukohtade ette lamama ja karjusid „hurraa“. Vastase pealetung varises kokku. Pealetungist võtsid osa punaste 46., 160. ja 161. kütipolgud. Öösi lähenes Kalliverele Vanaküla suunast veel üks vastase osa — vist luure, kuid löödi ka tagasi.

25. nov. hommikul koiduajal võttis vastane ette uue ja tugeva pealetungi. Pealetung teostus seekord Kallivere küla põhjapoolsele osale kirde- ja idapoolselt küljelt. Pealetungist lisaks ülevalnimetatud väeosadele võttis veel osa „Obrastsovõi ekspeditsioonõi otrjad“, kus olnud umbes 300 meest. Meie rk-d lakkasid töötamast just vastase rünnaku ajal ja vastasel läks korda sisse murda meie seisukohtadesse idapoolt. Vastane tungis külla sisse ja jõudis juba peaaegu jõeni välja, s. o. täiesti vasakpoolse rühma, kes oli kaitset Rosona kaldal, seljataha. Rood oli lahutatud kahte ossa. Küla põhjapoolses otsas asuv roodu osa nende ridade kirjutaja juhtimisel jäi kohale ja jätkas võitlust rindelt pealetungiva, kui ka sissemurdnud vastase osadega. Vastase sissemurdnud osad jõudsid osalt juba meie seljataha, kuid rünnakule veel ei jõudnud tulla, kui küla põhjapoolsest otsast jõe äärest jõudis kohale kk Madsen, mida tuli kasutada liikuva tulevaruna seal, kus oht

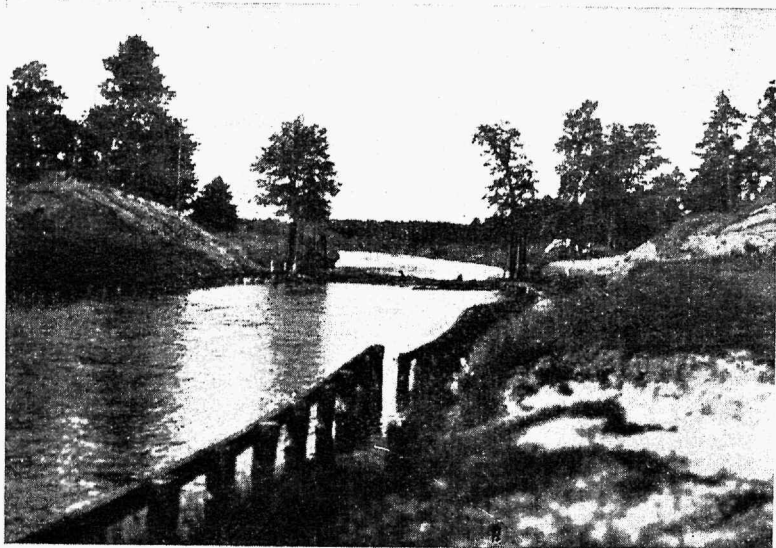
kõige suurem. Kk Madse-
ni sihtur kapral Pukse il-
mus Madseniga ja väikese
padruni tagavaraga jook-
stes kohale. Valgustasin
viimase raketiga vastast.
Vastase trobikonnad olid
põlveli asendis 20—30 m
kaugusel valmis meid rün-
dama. Juht tõusis juba
hurraa hüüdega püsti, kuid
kapral Pukse „automaat“
pani vastase rünnaku seis-
ma. Esimesed magasinid
tühjendati seistes püsti.
Trobikonnad varisesid kok-
ku. Samal ajal teostasime
vasturünnaku. Osa vasak-
poolsest rühmast, kes
kaitses küla läänepoolset
külg vastu Rosona jõge,
pöördus ümber, kasuta-
des juhust, et vastane üle
jõe ainult tulistas ja ei
tunginud peale, ja läks
vasturünnakule. Vasturünnaku teostasime
küll ainult 10—15 mehega, kuid see sündis
suure hoo ja energiaga ja just parajal sil-
mapilgul. „Hurraa“ oli kindlasti vägevam
kui seda rahuajal õppeplatsil sajalt mehelt
võib kuulda. Vastane olles vasturünnaku-
le tulevate jõudude kohta pimeduse tõttu
teadmatuses sattus segadusse ja visati po-
sitsioonilt välja.

Rk sihturid asusid jälle tööle, sest vas-
tane polnud jõudnud veel rk-sid puuduta-
da. Vastane hävitati. Maha jäi palju sur-
nuid. Küla idapoolsel serval, väljal, kust
vastane peale tungis, asusid reas küla re-
hed. Rehtede taga oli vastase laipu küm-
nete kaupa nagu kokku kantud. Nähtavasti
haavatud, võttes kokku viimase jõu, ronisid
rehtede taha tule eest varju, kus hiljem su-
rid. Mõned haavatud ja laibad leiti ka re-
hedest.

Seega oli 6. rood vaatamata vastase sis-
semurdele suurte jõududega, pannud vastu
äärmise visadusega ja ennastsalgavusega,
vastase suurte kaotustega tagasi löönud ja
päästnud positsiooni ja rinde läbimurde
cest.

25. novembri hommikupoolikul oli vai-
kus. Punased tõmbusid hommikul tagasi,
nii et rood sai rahulikult jätkata kaevumist
ja positsiooni organiseerimist.

Lõunapaiku ilmus vastane jälle Vana-
küla suunas metsaserval ja läänepool jõge
nähtavale, kuid midagi aktiivset ta ette ei
võtnud. Rood oli oma seisukohad üsna

Sild kanalil Jageli jõe ja Valgejärve vahel, Riia all, mis vallutati
meie vägede poolt.

hästi ära moondanud, käigukraavide otsad
ulatusid maja hoovidesse nii, et vastane ei
märganud külas mingisugust liikumist. Sel-
lest vist tuligi, et üks punane hakkas lähe-
nema külale mööda Vanaküla teed. Jälgi-
sime teda ja ootasime, et ta tuleb külasse
sisse, kuid umbes 100 m peal märkas ta
oma eksitust ja pöördus ümber. Tulistasime
teda umbes rühmaga ja ka Madsenist.
Mees jooksis tagasi, kukkus vahest, tõusis
ja jooksis jälle ning — silmnähtavalt haa-
vatuna pääsis siiski tagasi. Kõik vandusid
ja ennustasid halba.

Õhtul kui hakkas videvikuks minema oli
karta vastase uut pealetungi. Et meil enam
ei olnud rakette pistime küla otsas kõige
kaugema küüni või rehe põlema, et oleks
võimalus tulistada. Veidi hiljem avas vas-
tane jälle suurtükitle nagu eelmisel õhtul.
Oli selge, et 10 minuti pärast algab kalla-
letung ja tegelikult see nii oligi. Varsti il-
musid hallid kogud silmapiirile. Seekord
tuli kallaletung põhjapoolt. Külg külje
kõrval nii kaugemale kui silm videvikus ulatas
nägema vajus hall mass üle terve rinde kü-
la peale. Kaevikus roodu relvur kapral
Metsis jõudis lasta välja nende pihta 5 pad-
runit. Iga lasu järele kõlas vägev — kurat!
Kuid hall mass vajus siiski kaevikusse ja kü-
lasse sisse. Kaitsjad paisati segi ja pidid ta-
gasi tõmbuma. Tagasitõmbumist võimaldasid
küla majad ja videvik. Keset küla peatusin
taanduvaid mehi, et organiseerida uut vas-
tapanu. Sinna tuli ka kohe rooduülem lipnik

Perk meestega, keda tema oli peatanud. Otsustasime ette võtta vasturünnaku mille teostamisele ka kohe asusime. Oli juba täiesti videvik. Liikudes vastasele vastu idapoolset küla serva mööda 10—15 mehega, märkasim põleva küüni valgusel, et vastase ahelik — mees mehes kinni — oli paremalt läinud meist juba mööda ja liikus edasi. Oli võimata siin vastast kinni pidada, veel vähem teda välja visata. Tahtsin sellest teatada Perkile, kuid juba jooksis üks sõdur minu juurde teatega, et Perk sai surma ja viimase salk ootab minu korraldust.

Perk oli vahepeal oma grupiga keset küla tee suunas veidi edasi liikunud ja jõudnud maja õue, kus asus roodu kantselei ja telefon. Õueaia juures sündinud punastega kohtamine, punased ühelt poolt aeda, Perk teiselt poolt. Perk, kes oli varustatud püssiga, lasknud maha esimese punase, kuid teine samal ajal tulistanud Perki. Kuul tabanud Perki pähe ja surm olnud silmapilkne. Jooksin mõne mehega kohe Perki juurde, et teda ära tuua. Lähemalt olukorda uurimata jooksin salga sekka, kes seisis maja ees, kus Perk saanud surma. Perk oli kokkuvajunud ja otseti maas, inglise sineli hõlmad lahti, püss kõrval, müts peast ära ja paistis, et kuul läheda maa tõttu oli purustanud väljudes kukla. Sain heita laibale ainsa pilgu kui minu ümber läks lahti venekeelne kisa. Selgus, et olime jooksnud mitte oma vaid punaste salga sekka. Perki salk oli juba taandunud. Keegi haaras mind õlast, välkusid täägid ja püssipärad. Rebisin end lahti ja hüppasin lahti-olevast uksest majja sisse. Majas asus roodu kantselei ja maja oli tuttav. Mõne sammuga olin läbi maja, hüppasin köögi uksest välja ja üle põiktänava naabrimaja aeda. Nii hüpatas ühest aiast teise jõudsin küla lõunapoolsesse otsa. Suurem osa roodu oli juba küla lõunapoolses otsas koos. Ka pataljoni ülem kapten Vende viibis seal. Sain käsu võtta ette uue vastulöögi. Seadsin roodu korda ja alustasin uut vastulööki. Oli juba päris pime. Rood tungis edasi energiliselt lahinguga kuni keset küla, siis olid aga kõik nii punased kui omad täiesti segamini. Vastulöögist võttis osa ka roodu veltveebel Vahman, kes jutustas järgmist: Jõudnud juba keset küla näeb ta, et tema läheduses keegi tulistab kuulipildujast meie suunas. Veltveebel olnud arvamisel, et see on meie Madseni sihtur kapral Pukse, kellega ta koos liikunud ja kes kogemata tulistab oma meeste suunas. Veltveebel jooksnud laskja juurde ja haarates selle õlast hüüdnud: „Pukse, sa la-

sed oma mehi!“ Salk laskja ümber pistnud vanduma vene keeles ja keegi haaranud veltveeblist kinni. Selgunud, et veltveebel jooksnud eksikombel pimedas punaste kuulipilduja juurde. Veltveebel rebitud enda lahti. Rüselus olnud külast läbijooksva suure ja sügava kraavi kaldal ja veltveebel kukkunud kraavi. Kasutades juhust, jooksnud ta kraavi mööda Rosona äärde. Jõgi oli äärtest sulaga lahti läinud, kuid keskel oli kõva jää. Veltveebel pääsnud läbi vee jääle ja Rosona jääd mööda Kalliverest välja.

Vastulöök ebaõnnestus. Rood paisati segi. Meeskonnas oli surnuid, haavatuid ja teadmata kadunud. Vangilangenuist mõned hiljem põgenesid tagasi. Ka Perki laip jäi maha.

Pärast rahutegemist sai Perki kohta kogutud andmeid ja siis selgus, et tema oli röövitud paljaks ja lamanud järgmise päeva aluspesus maja õues. Majaelanikud tunnud laibas ära roodu ülema. Teisel päeval pandud ta vankrile ja viidud ära. Hiljem sai ka hulk haudu lahti kaevatud, kuid laipa leida ei läinud korda. Pärast Kallivere mahajätmist ilmusin pataljoni ülema juurde, kes asus Karostelli—Feodormaa vahel metsaserval heinaküünis. 6. rood koonduis metsa. Vahepeal oli N.-Jõesuust kohale jõudnud polgu õpperood kuid ilma ohvitserideta. Sain kapten Vendelt käsu õpperooduga Kallivere küla tagasi võtta. Ilm oli sula. Lumi oli pea täiesti sulanud. Põllud olid paljad, kuid soo peal oli all jääkolakas ja peal lainetas mõnes kohas sügav vesi. Öö oli pime. Õpperood lahingukorda seatud, alustasime liikumist küla suunas. Otsustasin küla rünnata kagupoolt küljest. Kuid punased olid juba oma pealetungi Kalliverest edasi arendanud ja peagu Karostelli—Feodormaa jooneni jõudnud välja. Kokkupõrge sündis pool km külast kagupool põllul. Õpperood tungis peale punaste vasakule tiivale. Punased pärast ägedat vastupanu taandusid osalt metsa suunas, mis oli 1 km idapool Kallivere küla, osalt külasse tagasi, kust avasid tugeva tule. Rood tungis edasi kuni küla servani, kuid küla vallutada ei läinud korda, sest seda kaitsesid suured jõud ja punased asusid mitte ainult külas vaid tervel laial rindel. Kuid punaste pealetung pandi seisma ja nad suruti külla tagasi.

Sellel vastulöögil oli väga suur tähtsus. Meil puudus sel ööl Kallivere küla vastas pidev rinne ja vastase pealetung oleks sattunud tühja kohta. Selle tõttu oleks vastane võinud ilma vastupanuta Karostelli—

Feodormaa joone läbi murda ja Narva jõeni välja tungida. Oleks võinud väga kergesti juhtuda, et meie rinne oleks püsima jäänud ainult Narva jõel. Et seda ei juhtunud, oleneb suurel määral sellest vastulöögist.

Jäin rooduga lamama põllule küla ette kuni hommikuni, olles kogu öö tulevahetuses. Pärast mitu ööd-päeva kestnud lahinguid oli väsimus nii suur, et oleks võinud magama jääda püstijalal.

Hommikul selgus, et roodu seljataga 300—400 m kaugusel on mets. Tõmbusin rooduga tagasi metsaservale, kus sain käsu organiseerida kaitse. 6. rood oli vahepeal koondunud ja veidi puhanud ja asus õppe-roodu kõrvale kaitsele. Nüüd moodustus alles rinne, seni oli siin olnud tühi koht.

Vaatamata sellele, et kaitse korraldamine oli väga raske, pöördusid siitpeale lahingud meie kasuks. Vastase pealetung pandi siin lõplikult seisma.

Positsiooni organiseerimine sünnitas suuri raskusi. Meestel puudusid tööriistad. Täagiotsaga ja tsink-padrunikasti servaga kaabititi auke puujuurte vahele maasse, et teha omale kaevikut laskmiseks. Niipea

Soomusrong Nr. 3 kuulipildujatevaguni sisemus.

kui auk varjas laskurit, tuli see ka kohe vett täis. Ilmade külmemaks muutudes külmaksid laskurid maakülge.

Vaatamata raskele olukorrale ja vastase vihastele pealetungidele mitmekordselt ülekaalukate jõududega organiseeriti siin siiski positsioon, mis jäi püsima Vabadussõja lõpuni.

**Tallinna Linna
Keskraamatukogu**

Kodukaitse organisatsioonide sünni ja tegevus Tartus.

A. Peel.

Vene 1917. aasta revolutsiooni esimesed päevad ei avaldanud Tartus väliselt end millegagi: kõik jäi selliseks nagu varem. Päev-päevalt kasvavas aga rahva meeleolu ja see tõi endaga kaasa juba spontaanseid meeleavaldusi. Korrarikkumisi ei esinenud ja valitsusvõim, politsei ning sõjaväe võimude näol, hoidis elu endistes roobastes. Suure ajaloolise pöörde sees olles, oldi nagu tegevuseta, sest algul tuli mõelda ja leida aluseid, mille peale uut korda ja elu rajada. Sellepärast näemegi ajakirjanduses üleskutsesid rahvale, et rahvas jääks rahulikuks ja peaks korda. Kõigest, mis sünnib, lubati anda informatsiooni.

Eesti seltskonnal oli aga selge, et uues olukorras tuleb viibimata leida avalduste vorm, mis vastaks eesti elukorraldusele. Milgil tingimusel ei tohtinud korda eest ära lasta minna. Siin rajati kõik lootused eesti seltskondlikkudele organisatsioonidele. Eesti seltskond oli Tartus tihedalt organiseeritud ja pakkus koostööd maailmavaatelistele alustele vaatamata. Eriti arvestati eesti üliõpilastega. Üliõpilaskonnaga kui niisugusega võis vähem arvestada, sest üliõpilaskonna üldilme ei olnud poliitiliselt selge. Pealegi koosnes üliõpilaskond paljudest rahvustest, kelle huvid võisid siin-seal ristelda. See vaade osutuski õigeks, nagu pärastpoole selgus.

Revolutsiooniline üliõpilasmiihlits.

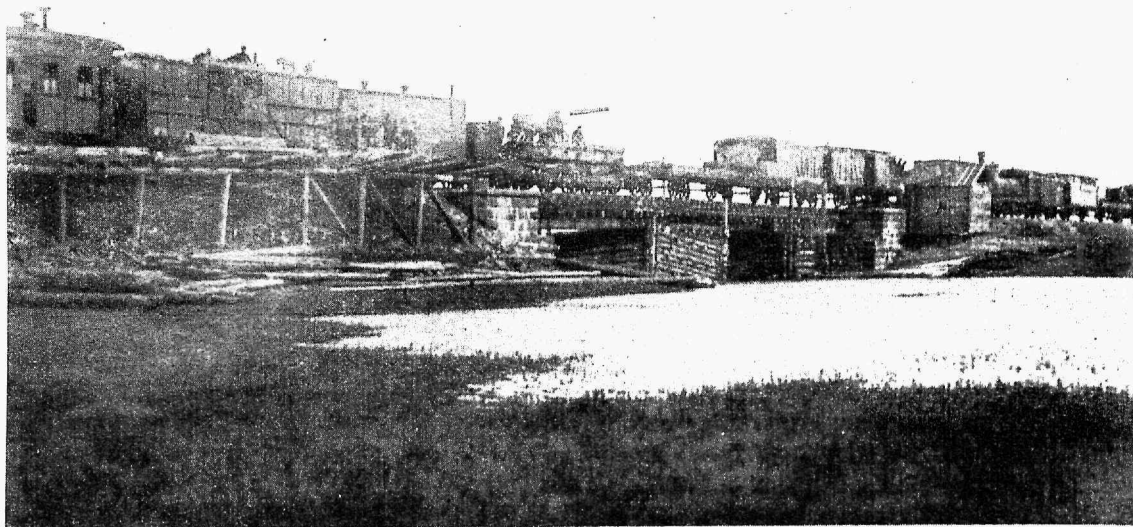
Üliõpilased olidki esimesed, kes hakkasid teostama „revolutsiooni tegelikku läbiviimist“. Esi-

rinnas sammusid venesoost üliõpilased — pahempoolsed, kellel vastavad rakukesed juba endisest ajast üliõpilaste keskel olid olemas.

3. märtsil 1917. a. tulid kokku vene rahvusest üliõpilased, peamiselt need, kes oma maailmavaate poolest ühtlased, ja otsustavad asutada miilitsa, kes võtaks üle ametiasutused ja viiks Tartus revolutsiooni kiiremlt läbi. Nende poolt valitakse miilitsapealikuks üliõpilane Strauss („Postimees“ nr. 53 — 1917. a.). Loodud üliõpilasmiihlitsaga liitub ka üliõpilasselts „Ühendus“. Teised eesti üliõpilasorganisatsioonid nõuavad üliõpilasmiihlitsa asutamist, kust kõik üliõpilased saaksid osa võtta ja kus keskkorraldus valitakse osavõtjate organisatsioonide poolt. See ei leia vastukõla ja seepärast algab üliõpilasorganisatsioonides omaette miilitsa organiseerimine. 4. märtsil on enamik eesti üliõpilasorganisatsioone juba omad nimekirjad esitanud ja linnas korrapidamise enda peale võtnud. („Post.“ nr. 56 — 1917.)

Samal päeval (4. 3. 17.) on ka Põhja-Balti Keskkomitee koosolek, kus arutatakse linnaomavalitsuse- ja miilitsaväe asutamise küsimust. Kummagi ala jaoks valiti 15-liikmelised komiteed. („Post.“ nr. 53).

5. märtsil on eesti üliõpilaste ühine koosolek, kus arutatakse miilitsaväe asutamist („Post.“ nr. 54 — 1917). See ei ole mitte muuks, kui selleks, et juba 4. märtsil asutatud üliõpilasmiihlitsale anda terve eesti üliõpilaskonna miilitsa ulatus ja leida tuge eesti seltskonnalt, kuna paralleelselt, nagu eelpool nägime, töötasid vene üliõpilased.

Meie soomusrong Piusa sillal kevadel 1919.

Rahvuslik vahekord kandub kohe otseselt üle kõikidele avaldustele. Venelased, eriti vene üliõpilased, on huvitatud peamiselt sellest, et revolutsioon areneks kiirelt ja vana võim kõigi oma juhtidega kaoks rutem. Eesti üliõpilaskond ei sõdi sellele mõttele vastu, kuid nad on mures selle eest, et kõik korraldused sünniks eesti seltskonna kasuks ja et venelased ei oleks määravas osas. Eesti osa üliõpilaskonnast on end täielikult iseseisvaks teinud miilitsa osas ja toimetab oma äranägemise järele, kuulates eestlastest-seltskonnategelaste näpunäiteid. Seltskondlikud organisatsioonid sekundeerivad eesti üliõpilastele.

Rahvamiilits.

6. märtsil saab Põhja-Balti Keskkomitee esimees J. Tõnisson kubernerilt ettekirjutuse „viibimata ellu kutsuda rahvamiilits seltskondliku rahu ja korra alalhoidmiseks“.

Nüüd on eesti seltskond üliõpilaste näol saanud õigusliku aluse ennast miilitsaväeks organiseerida. Miilitsavägi koosneb üliõpilastest. Üliõpilased võtavad üle ametiasutusi, peavad valvet asutuste juures, arreteeritakse endisi võimumehi ja hoitakse tänavatel ning rahvakogumiskohtadel korda. Mõnikord on üliõpilased valveteenistuses ööd-päevad.

Miilitsa tegevus suureneb ja tarvilik on luua suuremat miilitsaväge, tuues ka teisi kodanikke oma kohusetäitmisele. Sellepärast avaldab Põhja-Balti Keskkomitee esimees üleskutse rahvale, kutsudes 300—400 kodanikku rahvamiilitsasse. Üleskutses öeldakse muuseas: Üliõpilased on juba suuri kohustusi kandnud ning väsinud. Nad peaksid ka õppida saama. Sellepärast kõik, kellel ööpäeva kestel paar tundi aega, astugu rahvamiilitsasse. („Post.“ nr. 57 — 1917.)

Nagu pärastisest sündmuste käigust näha, ei ole rahva hulgas palju neid, kes endid tahaksid siduda miilitsa tööga. Kuid niipalju saadakse kokku, et miilits hakkab Tartus korralikult töötama.

Miilitsa administratiivne korraldus elas läbi mitu faasi. Alul asus miilits tööle paralleelselt politseiga. Järk-järgult võttis miilits politsei täielikult üle. Pärast seda kui kõik korraldused olid miilitsa õlgadel, oldi arvamisel, et miilitsa elu tuleks teisiti korraldada kui senine politsei korraldus. Linn jaotati isegi teisteks rajoonideks.

Nädalate möödudes selgus, et alaline korraldusorganisatsioon nõuab pea samasugust korraldust, kui oli seda politsei. Juba oma ülesannete poolest: tunnistused, load, korrapidamine jne. Sellepärast siis loodigi Tartus miilitsa korraldus kõikide nende funktsioonidega, mis politseil praegu täita. Kuid see organisatsioon sisaldas peale politseilise organisatsiooni veel praeguse kaitseliidu organisatsiooni aluseid ja ülesandeid. Miilitsa organisatsioon ongi sellepärast neid kahte sihte taotlenud ja öieti on raske öelda, kelle eelkäijaks peab miilitsat lugema, kas politsei või kaitseliidu eelkäijaks.

Omapärasem kõigist teistest on siin Tartu olukord. Seda just üliõpilaskonna tõttu. Siin nägime, et üliõpilaste-miilitsa ellukutsumine, millele sekundeerisid ka seltskondlikud organisatsioonid, ei olnud tingitud politseiliste ülesannete täitmisest. Samuti ei olnud sellele järgnevat 6. märtsi eeskirja teostamine: „ellu kutsuda rahvamiilits seltskondliku rahu ja korra alalhoidmiseks“, puht politseiliku ülesandega organisatsioon.

Kolmandaks huvitavaks asjaoluks on see, et ajal, mil loodi juba miilitsavalitsus ja jaoskonnad oma alaliste kantseleidega, ning miilitsa kaadriga, seltskond, kes organiseeritud oli enne nende jaoskondade asutamist, end miilitsameesteks edasi lugesid, sellele vaatamata, et nad ei täitnud otseid miilitsa ülesandeid. Nii pidasid endid miilitsameesteks üliõpilased, kellel olid keskused ja sõjariistad. Isegi voorimehed, kes varem olid miilitsa ridades, kuid nüüd selle tööga ei tegele, kandsid veel miilitsa sidet käel.

Osa üliõpilasi, kui nad läksid suve-vaheajaks maale, kandsid teatud juhtudel veel miilitsa märke.

Seepärast ei ole sugugi õigustamata, kui kaitseliidu üksused oma eelkäijaks loeksid miilitsa selleaegseid organisatsioone. Tartus oli nendel kahel organisatsioonil niipalju ühist, et sellest suurest rahvamiilitsast jätkuks eelkäijana nii poliitseile, kui ka kaitseliidule.

Reserv-miilits.

1917. a. sügissuvel muutub Tartus olukord pinevaks, sest enamlased tungivad oma kihutustööga kõikjale. Rahulikku elu ähvardab kõiki hävitada püüdev enamlus. Meeled on ärevile köetud ja pinge paisub eriti sõjaväelaste ridades, kes kuuluvad nii Läti kui Eesti tagavarapolkudesse, mis asuvad Tartus. Kõigil oli selge, et seisukord võib muutuda halvaks, kui mürgile ei leita vastumürki.

Nii seltskond kui ka valitusasutused otsivad abinõusid, kuidas ära hoida võimalikke rahurükkumisi ja kõvendada politseiist jõudu ning kodanikkude julgeolekut kindlustada. Seepärast astubki tolleaegne Tartu linnaapea J. Kriisa ühendusse seltskondlike organisatsioonidega, et luua omakaitse organisatsiooni, kellest kaugel oleksid enamlised vaated. Samal ajal ollakse jälle lähedas ühenduses üliõpilastega. Seltskondlikud organisatsioonid aitavad ellu kutsuda n. n. r e s e r v - m i i l i t s a. See oli organisatsioon puht siserahu alalhoidmiseks ja loodud vastukaaluks enamlusele. Sinna kuulusid kõik, kes olid vastu enamlusele. Üliõpilased jätsid jälle esirinnas. Eriti agaralt võttis üliõpilaskond osa suulisest selgitustööst Eesti Tagavarapataljonis, kus enamlased kihutustööd tegid. Et meeleolu hoida enamlaste vastasena, peeti loenguid ja katseti ellu kutsuda „Eesti soldatite ülikool“. Loodud reserv-miilitsast võtsid osa esijoones üliõpilased, kuid seal oli kodanikke kõikidest seisu-dest ja ametialadelt. Ka rahvusele ei pandud rõhku. Üliõpilased kujundasid endist „lõöksalku“, keda saadeti igale poole, kus tarvis oli midagi valvata või selgitada. Enne aga, ja nimelt 1. detsembril 1917. a. töötas üliõpilaste asemikkude kogust loodud täidesaatev kogu koos 12. Armees Eesti Sõjaväel. Täidesaateva Komiteega välja kava, mille järele eesti üliõpilased pidid vabatahtlikult astuma eesti väeosadesse, et seal seda tagajärjerrikkamalt teha selgitustööd („Üliõpilaskonna ajalugu“ — F. Puksov). Eesti ohvitseride nõuandel jäi see kava teostamata, küll aga jätkati tööd teisel viisil ja teiste abinõudega. Paralleelselt seltskondliku enesekorraldusega käib kodanikkude julgeoleku küsimus ka ametlikkudes asutustes. Nii saab 11. (v. k) oktoobril Tartu linnavalitsus Eestimaa kubermangu abikomissariilt kirja, kus palutakse miilitsaväe kõvendamiseks midagi ette võtta, et kodanikkude julgeolekut kindlustada. Samal ajal saab ka linnavalitsus Vene siseministri ringkirja, kus samuti kõneldakse tarvidusest abinõusid otsida anarhiliste voolude vastu.

Need kaks kirja olid arutusel Tartu linnavalikogu 20. (v. k.) oktoobri 1917. a. koosolekul. Seal otsustatakse miilitsa organiseerimisküsimuste lahendamiseks valida komisjon. Komisjoni koosseisu valitakse linnavalilnikud J. Raudsepp, M.

Vanu ja noori vabatahtlikke Võrus Vabadussõja algpäevil.

Mutso, E. Brock, Holland, Landmann, Lüdke, L. Olesk ja A. Lukin. (Dokumendid Tartu linnavalitsuse arhiivi akt. M./680 ja linnavalikogu protokoll 20. okt. 1917. a.). Valitud komisjon tuleb koosolekuks kokku 13. nov. Komisjoni koosoleku päevakorras on: 1) miilitsa organiseerimise küsimus, 2) vabatahtliku reserv- (tagavaraväe) miilitsa loomine. Viimases osas otsustab komisjon: „Pidades vabatahtliku reservmiilitsa küsimust eriti tähtsaks, otsustas: teha linnavalikogule ettepanek viibimata organiseerida linna vabatahtlik reservmiilits siia juurdelisatud projekti järele.“

Projekt, mis juurde lisatud protokollile, näitab, et reserv-miilits asutatakse kodanikkude elu ja julgeoleku kaitseks. Kõrgem järevalve ja järevalve kontroll reservmiilitsa üle on Tartu linnavalitsusel. Tegevuslikult allub res.-miilits rahvamiilitsa ülemale. Reserv-miilitsa ülem valitakse linnavalikogu ettepanekul. R.-miilitsasse võetakse kodanikke nende soovivalduste põhjal, kusjuures linnavalitsus võib mõnda ka mitte vastu võtta. Rahvamiilits võib julgeoleku kaitseks tarvitada reservmiilitsa abi. Tarviduse korral kutsutakse reserv-miilits kokku kombel, mis kokku lepitud linna miilitsa, r.-miilitsa ja tuletõrje peamehe vahel. Igal r.-miilitsa liikmel peab olema vastav tunnistus ja käeside. (Linnaarhiiv akt M/680 — lk. 319—321).

Ülaltoodud komisjoni otsus ja reserv-miilitsa projekt olid arutusel linnavalikogu 23. nov. (v. k.) koosolekul, kus otsustati nõus olla komisjoni poolt esitatud kavaga.

Reserv-miilitsa ülemaks saab kaupmees E. Brock. Kujundatakse kolm jaoskonda. Reserv-miilitsasse astuvad majaomanikud, kaupmehed, käsitöölised, üliõpilased j. t., kes ei jaga enamliisi vaateid.

Reserv-miilits kannab valge-punast käesidet, mille peal on järjenumber. Meeskonda kasutatakse valveteenistuseks, õiseks patrulliks ja teisteks ülesanneteks. R.-m. juures töötab juhatus, kuhu kuuluvad jaoskondade ülemad ja seltskonna poolt valitud isikud.

Reserv-miilits töötab, kuni enamlased selle likvideerivad 24. detsembril 1917. a. Likvideerimise käsk oli juba varem, kuid seda ei täidetud. Linna-

pea Kriisa ja seltskondlikkude organisatsiooni-
de esindajad käisid küll Tallinnas kõnelemas, et
kodanikkude omakaitse organisatsioon võiks edasi
töötada, kuid sellele ei tulnud enamlaste poolt
vastu. Sõjariistad, mis reserv-miilitsal olid, jäid
meeste kätte ja organisatsioon hoiti salajas alles.

Organisatsiooni kasutati uuesti siis, kui enami-
lased Tartust lahkusid, s. o. enne Saksa okupat-
sioonivägede sissetulekut. Siis võttis reserv-
miilits linnas korraldava oma peale. Senistele
registreeriti lisaks veel hulk teisi kodanikke. Hoiti
korda, valvati asutusi ja hoiti ära põgenevate
Vene vägede rüüstamisi. Reserv-miilits likvideeriti
Saksa okupatsioonivõimude poolt 24. veebruaril
1918. a.

Okupatsiooniaeg.

Okupatsiooniaja esimestel nädalatel oli oma-
kaitse organisatsioon endisel kujul likvideeritud:
mehed olid laiali ja relvad osaliselt ära antud.
Tuli alata iseseisvuse võitluse organiseerimist sa-
laja. Selleks võitluseks sai kasutada ainult usta-
vaid kodanikke ja tõsisel eestlastel. Tartus oli
koos hulk endisi tagavarapataljoni ohvitseri, üli-
õpilasi, kes keeldusid käimast okupatsiooniaegses
ülikoolis, omavalitsustegelasi j. t., kes puutusid
omavahel järjest kokku. Oldi arvamisel, et oku-
patsioon kaua ei kesta ja seepärast tuleb mõelda
okupatsioonivägede lahkumise momendile ja sel-
lele järgnevale olukorrale. Kõneldi kindla oma-
kaitse organisatsiooni loomisest Kaitseväe näl,
kes ühtlasi oleks tarvilise korral ka sõjaväeli-
seks võimiks. Tartul oli side Tallinnaga ja Tartu-
maal elavate eesti ohvitseridega. Peale eraalga-
tusel tekkinud rühmituste, kes teotsesid ilma juht-
nõõrideta omaette salaorganisatsioonina, hakati
pinda looma kaitseväe loomiseks. Tekkisid 3—4-
liikmelised üksused, kes tundsid peamiselt ainult
üksteist omavahel. Kõigile neile anti juhtnõõriks:
leida omariiklikult mõtlevaid kodanikke ja õhu-
tada nendes erksat meeleolu, reguleerida vahe-
kordi sakslaste ja eestlaste vahel, hankida relvi
ja edasi anda neile, kes omakaitset pooldavad.

Kaitseväe pörandaalune organisatsioon oli
maikuu linnas juba küllalt suur, kuigi organiseer-
rijail tuli raskustega võidelda, sest umbesku asja
vastu oli kodanikkudel palju. Organiseerimisest
oli teateid levinud ka sakslaste kõrva ja nii võt-
sid okupatsioonivõimud mitmel korral ette läbi-
otsimisi. Viimaseid korraldati sõjariistade leid-
mise ettekäändel, kuid hooliga tuhni raamatuis
ja sirviti lehti, nähtavasti nimekirju otsides.

Juunikuus käis kindral E. Põdder Tartus sa-
lajast Kaitseväe organiseerimas ja senist tööd
uurimas. Tema andis J. Kriisale (selleaegne lin-
napea) üle ka väljatöötatud K. L. põhikirja. Seda
põhikirja ei saadud küll otsekohe kasutada, kuid
põhimõtted ühtsusi senise organiseerimistööga;
organiseerimine jätkus.

Kaitseväe tegevus enne okupatsiooniaja lõppemist.

Saksa keiserriigi langemisega, mil lõdvenes
distipliin ja vähenes seni tuntud aktiivsus koha-
likkudes okupatsioonivägedes, avanes ühtlasi
võimalus laialtleviklikumaks teotsemiseks kohalik-
kus omakaitse ning Kaitseväe rakukestes.
10-ndal novembril 1918. a. oldi kibedasti ametis
(ja sedakorda avalikult otse Saksa vägede silmade
all) Kaitseväe organiseerimisega, kusjuures juba
teisel päeval Kaitseväe salkade pool katseid tehti

sakslastelt üle võtta ruume, relvi ja muud varus-
tust, olgugi et need katsed sakslaste jõu ülekaalu
tõttu esialgu ei õnnestunud. Hiljemini, sakslaste
taganemisel, osutus kirjeldatud ülesannete täit-
mine juba kergemaks, seda väiksemates koman-
dodes ja üksustes, kus vastupanu ei olnud. Sel
teel hangiti sidevarustust ja muud. Relvi ja
laskemoona Kaitseväe sakslastelt ei saanud, sest
Saksa väed viisid enesega need kaasa. Maailma-
sõja lõpupäevil, endise vene armee lagunemise
ajal, samuti ka Tartu Eesti Tagavarapataljoni
laialisaatmisel jäi relvi, eriti vintpüsse ja padru-
neid, võrdlemisi suurel määral elanikkude kätte.
Ka jätsid paljud endised Vene väeosadest pärit-
olevad eestlased relvad endi kätte ja töid nad
kodukohtadesse. Nõnda oli relvi leida nii linnas
kui maal. 8. nov. 1918. a. registreeriti „Vanemuise“
eesti ohvitseri.

Ametliku korralduse järgi 11. nov. 1918. a.
(Vabariigi Kaitseväe ülema päevakäsk nr. 1 põh-
jal) määrati Tartu maakonna Eesti Kaitseväe
ülemaks alampolk. Hans Kurvits, kes ka esi-
mised ametlikud korraldused Kaitseväe tegev-
ses andis. Temaale abideks linna Kaitseväe alal
oli K. Parts, hiljemini J. Gnadenteich ja maa-
konna kaitseväe alal leitnant Jul. Kuperjanov.
See oli ametliku Kaitseväe alguseks. 11. novem-
bril alustas tegevust Tartu maakonna Eesti Kaitse-
väe ülema asutus, Tartu linna Kaitseväe 4 jaos-
konnaga ja Tartu maakonna Kaitseväe. Linna
Kaitseväe jaoskondade ülemateks olid: 1. jaos-
kond — st.-kapten A. Martinson, 2. jaoskonnaga —
J. Gnadenteich, hiljemini leitn. J. Kuuse, 3. jaosk.
— Zupsmann, hiljemini st.-kapten Osk. Eller ja
4. jaosk. — Luiga, hiljemini ltn. N. Libene. Eel-
mised ametlikul Kaitseväe tegevuse päeval algas
palavikulise kiirusega Kaitseväe liikmete vastu-
võtmine jaoskondadesse. Igal sisseastujal tuli anda
oma allkiri vastaval töötuslehel, mille järele
ta loeti vastuvõetuks. Esimesed kaitseväelased tulid
enamikus oma relvadega varustatult. Hilje-
mini Kaitseväe astumisel oli vajalik esitada soo-
viavaldus kahe soovitaja allkirjaga. Kaitseväe-
laste vastuvõtmine toimus vastava jaoskonna vastu-
võtmiskomisjoni kaudu. Vastu võeti ilma arsti-
liku järelevaatusega. Komisjoni eesmärgiks oli
hankida Kaitseväe liikmeid poliitiliselt ustavaid
isikuist. Need kaitseväelased, kes esimestena, s. o.
11. novembril töötuslehte allakirjutamisega vastu-
võetuks loeti, ei kuulunud hiljemini komisjoni
poolt vastuvõtmisele.

Kaitseväe tegevuse esimesed päevad langesid
ühte äärmiselt äreva ajaga, mil Saksa okupa-
atsiooniväed lahkusid ja nende järele N.-Vene väed
edasi liikusid. Viimane asjaolu sünnitas teatud
ärevust kodanikkude keskel, mis ei olnud Kaitse-
väe organiseerimisele ja laialtlevikliku tegevuse
algusele sugugi soodustav. Ärevast meeleolust
olenevalt suhtusid kodanikud Kaitseväe tegevuse
suguliselt väga tagasihoidlikult ja mitte harva
isegi eitavalt. See ilmnis selgesti igasugustel Kaitse-
väe haarangutel, relvade ning laskemoona otsimisel
ja salaviinapõletajate tabamisel. Võimude vahetuse
päevil ja revolutsiooni ajal oli sattunud kodanikkude
kätte mitmesugusel teel nii relvi kui ka muud sõja-
varustust. Samuti levis alkoholimüügi keelu tõ-
ttu väga laialt salaviina põletamine, mis valitsevat
toitluskriisi viljapäevitamiseks aitas suurendada.
Olles teadlik sellest, tuli Kaitseväel äärmiselt
jõudu pingutada, nimetatud väärtuste vastu
võitlemisel, toimetades alati läbiotsimisi. Lisaks
sellele oli Kaitseväel maksva kaitseesisekorra
tõttu kanda linna tänavatel patrulliteenistus igal
jaoskonnal oma territooriumil. Oli alatiseks näh-

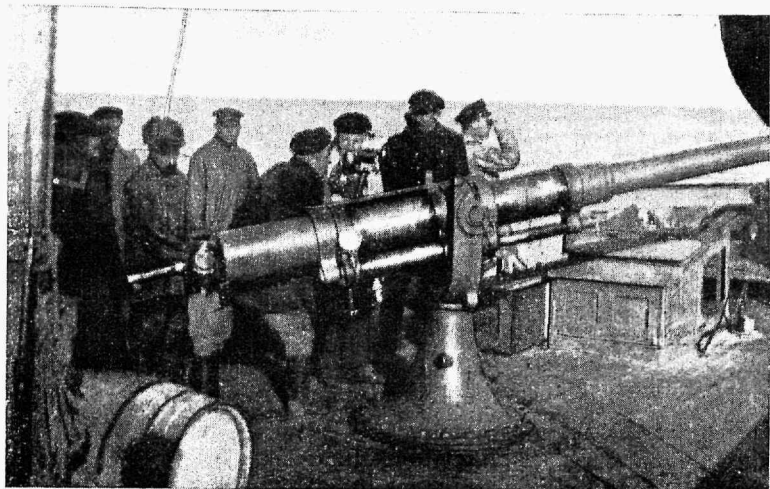
tuseks, et jaoskonnad ei suutnud täita kõiki ülesandeid, mis sündmustekäigus üle pea ähvardasid kasvada. Mehi jätkus, kuid relvadest oli puudus. Tuli leppida paratamatusega: patrulliteenistuse läitmisel ja muude toimekondade väljasaatmisel oli võimalik varustada ainult väike osa toimekondlasi püssidega, kuna ülejäänud mehed toimekonda läksid paljaste kätega. Niisugune olukord kestis kaitseliidus kuni Tartust laandamiseni 21. det. 1918. a. Tuleb märkida, et relvade puudus väga raskelt mõjutas nii kaitseliitlaste kui ka üldist meeleolu ja kõigutas usku vastupanuvõimesse.

Nagu varemini lähendatud, võeti Kaitseliitu vastu kõik meeskodanikud, kes olid ustavad, s. o. Eesti iseseisvuse mõtte pooldajad, ja kelle kohta oli teada, et nad oma meelsuses kindlad ja kommunismi kihutustööle mitte-vastuvõllikud. Nii oli alguses Kaitseliidu ridades ohvitseri, sõjaväeametnikke, majaomanikke, kaupmehi, lihttöölisi, mitmesugustel aladel teotsevad käsitöölisi, üli- ja kooliõpilasi, endiseid riigiametnikke, näitlejaid j. t. Rahvuselt olid kaitseliitlased eestlased, kuid ei puudunud ka mõned teised. Sakslased Eesti Kaitseliidust osa ei võtnud, nende meeleolu Saksa okupatsioonivägede ajal ja lahkumise järel oli ilmselt Eesti Kaitseliidu, kui iseseisva riigi kaitseorganisatsiooni vastane. Ka tuli kohalikele saksa elanikkonnale Saksa vägede lahkumine täiesti ootamatult, mis sündmuste kiire arenemise juures neilt ehk isegi orienteerumisvõimaluse võttis edaspidiseks suhtumiseks Eesti riikluse. Ka näis, et sakslased esimeses järjekorras oma vähemusravuhuse ja selle varanduse kaitse organiseerimise peale tahtsid rõhku panna. Viimane väide põhjendub sellega, et nad oma „Heimatschutz“ organiseerimisele Tartus olid asunud juba Saksa vägede siin viibides. Viimaste lahkumisel olid „Heimatschutz“ mehed kibedasti ametis sõjaväeliste õppuste korraldamisega. Puudus igasugune kontakt Eesti Kaitseliidu ja kohalikkude sakslaste „Heimatschutz“ meeste vahel korraldada ja muul alal Tartus. (Major J. Kuuse mälestused.)

Asutusi sakslastelt üle võtmas.

Hans Kurvitsa määramise ajal Tartumaa Kaitseliidu ülemaks ei olnud veel linnavalitsus ega linn eestlaste käes. Rahvas hakkas nõudma linnavalitsuse ja teiste asutuste üleandmist. Kuna sakslased seda ei teinud, siis kuulutati välja 20. nov. 1918. a. Tartus protestimüüting Suurturg, raekoja ees. Vahepeal suudeti aga eestlaste ja sakslaste vahel pidada kindlakujulisemaid läbiarvamisi ja sakslastelt tuli järeleandmisi. Välja kuulutatud protestimüütingu ajaks oli Suurturg rahvast täis kogunud. Saksa sõjaväe patrullid olid nõutud. Rahvast laiati saatma läkitati kaitseliitlased. Kui rahvas nägi sini-must-valget käelinti ja E. K. L. nimetähedega varustatud eestlasi, kuulati nende korraldust laiati minna, mida rahulikult täideti. (A. Viira mälestused.)

Rahvast rahustas ka see, et sakslased andsid järk-järgult asutusi eestlastele üle. Oli raske hoida

Suurtükilaev „Taara“ pommitab Peipsi järvel vaenlast.

linna toidukraamist lagedakstegemist, et ei rikutaks korda ja rahu ning ei hävitataks varandusi.

Kõik jõud pandi organiseerimistööle. Kaitseliidu üksusi loodi järjest juurde ja täiendati uute juurdetulijatega. Kuid sõjariistu oli vähe. Sakslastelt midagi ära võtta ei saadud, sest nende jõud olid suured, ainult jaamas võeti mitu vagunit varustust ära, kuid relvi seal sees ei olnud. Saksa sõdurid müüsid relvi. Neid osteti.

Üliõpilaste osa okupatsioonija lõpul.

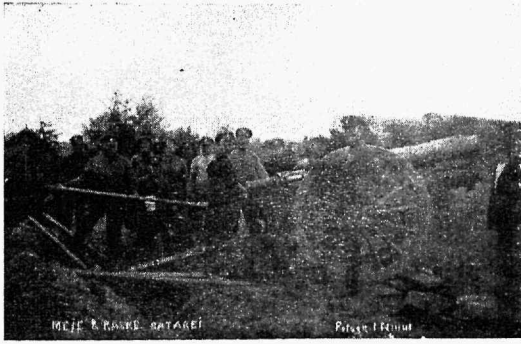
Üliõpilaskond organiseerib kaitseliidu ridu. 11. nov. on koos Eesti Üliõpilaste Seltsi (EÜS) erakorraline koosolek, kus otsustatakse kaitseliidust osavõtt teha kõikidele kaasvõitlejatele kohustuslikuks. Ühtlasi otsustatakse nõuda, et kaitseliit kujundataks nii, „et seal maksaks täieline sõjaväeline distsipliin ja kord, vähemalt akadeemilise pere kohta“. Peale selle tehakse kaasvõitlejatele kohustuslikuks viibimata kontakti astuda oma kodukohtadega, et sealt kaasa tõmmata kodukaitsjaid. 12. nov. teatab EÜS oma otsustest ka teistele üliõpilasorganisatsioonidele. Samal päeval ühineb ka korp! Ugala selle otsusega („Üliõpilastele“ nr. 5 — 1935). Asemikkude kogu juurde loodud komisjon hakkab organiseerima üliõpilaste kaitseliitu. 12. nov. otsustab ajutine valitsus välja kuulutada vabatahtlikkude mobilisatsiooni. See viibib. Ja enne kui sellest asja saab, saab üliõpilaskond kaitseliitlastena juba sõjalisi ülesandeid. 13. nov. 1918. a. saabub asemikkude kogu allpooltoodud kiri. Kiri ise on kirjutatud harilikku pliitsiga taskubloki väikesele lehele:

„Eesti üliõpilaste organisatsioonide Asemikkude Kogule. Siin.

Palume homme teatada: 1. Palju omakaitsevaelasi on Teil korraldatud, 2. palju on võimalik sõjariistu saada. Ühtlasi teeme Teile ettepaneku viibimata korraldus luua, et omakaitse võiks järgmisel päeval tegevusse astuda. Korraldusi palume meile homme kl. 12 teatada „Vibuane“ ruumes.“

Tartus, 13. 11. 18.

K. Einbund. J. Kuperjanov.

Meie raskepatarai positsioonil.

Omakaitse organiseerimine areneb jõudsalt ja üliõpilased jõuavad ka vabatahtliku mobilisatsiooni korral ametlikkudest käikudest ette. 27. nov. nr. 28 all on Tartu linna Eesti Kaitseliidu ülem saatnud järgmise kirja:

„Tartu E. Ü. Ö. organisatsiooni juhatajale. Tartu maakonna E. K. L. ülema käsul peab täna õhtuks kl. 11 60 meest üliõpilasi valmis olema 2-päevase töidumoonaga väljasõitmiseks Peipsi ranna kaitseks. Väljasõitmine saab olema maakonna E. K. L. ülema iseäralise käsu järele. Gnadenteich.“

Tartu mahajätmine.

Enamlaste Tartu tuleku eel oli Tartus kaitseliitlasi 500—600 meest, igas jaoskonnas 120—150. Sõjavägi lahkus Tartust 19. dets. Kaitseliit jäi korda pidama ja linna valvama. 20. dets. kl. 5 lahkus ka Kaitseliit. Tartust taganemisel, vastavalt antud käsule, võisid kaitseliitlased kas kaasa tulla või soovi korral jääda linna. Kaitseliitlased, kes varanduslikult ei olnud seotud, tulid kaasa, nende hulgas ka suur arv mitmesuguste keskkoolide õpilasi, kuna äriliselt seotud inimesed, välja arvatud mõned, kiiresti esilekerkiva olu-

korra tõttu sunnitud olid maha jääma. Oli selge ka mahajääjaile, et neil enamliisröövvägede linna vallutamisel head lootet ei ole, kuna varemini juba kaitseliitlastel teada oli, et kohalikud kommunistid neid kõiki silmas peavad, isegi ähvardusi kaitseliitlaste adressil oli kuulda. Ähvarduste täideviimine tõestuski hiljemini. Kaitseliitlastest tapeti toorel kombel kullassepaäri omanik Kippasto ja juudi-soost lihunik-meister Stark. Nende ainsaks süüks, saadud andmete järgi, olla pandud Kaitseliidus teotsemine, sest et need mehed väga tublid, kohusetruud ning julged kaitseliitlased olid kaitseliidu avaliku tegevuse esimestest päevadest alates.

Kaitseliit taganes üle Kärevere, Laeva, Puurmanni ja Põltsamaa. Vasula mõisas peatuti. Seal sai Kuperjanov 25 koolipoissi enda väeossa. Põltsamaal, kuhu jõuti kolmandal päeval pärast Tartust taganemist, tuli vaenlasega võitlusse astuda. Põltsamaalt mindi Viljandisse, kus asutati Tartu Kooliõpilaste Rood. 24. dets. 1918. kutsuti H. Kurvits Viljandisse uut vabatahtlikku pataljoni korraldama. Kaitseliit anti üle ltn. J. Gnadenteichile. Hiljemini määrati K. L. ülemaks al-leitn. K. Einbund, kes käsu sai 2. jalav. div. üle-malt Tartu Kaitseliidust Tartu Vabatahtlikku Pataljoni formeerida. Pataljoni formeerimine viidi lõpule 4. jaan. 1919. 5. jaan. saadeti umbes 50 meest rindele Raassilla kõrtsi juurde, kust edasi mindi Kärstna mõisa peale. Hiljemini võttis pataljon paljudest lahinguist osa.

Kaitseliit pärast Tartu tagasivõtmist.

14. jaan. 1919. a., mil Eesti väed Tartu tagasi võtsid, alustas Kaitseliit jälle tööd. Kuperjanov käskis kaitseliitlasil kokku tulla ja mehed hakkasid jälle organiseeruma. Mehi võeti poolsundlikult. Iruk mehi saadeti isegi Tallinna Vahipataljoni (200 meest).

Vabadussõja kestel töötas Kaitseliit peamiselt korrapidaja organisatsioonina ja koosnes neist, kes sõjaväe ridades ei olnud. Sinna kuulusid vanemad mehed — kaupmehed, töösturid, majaomanikud ja käsitöölised. Noored, kooliõpilased, olid omaette rühmades.

Loode-armee varustamisest üldse ja Eesti poolt.

O. Vares.

Sõjaväe varustamine tekitas Vabadussõja päevil meile suuri raskusi. Kõik tuli osta raha eest või võtta vaenlaselt sõjasaagina. Selles mõttes on huvipakkuv, kuivõrd kergem oli see küsimus Loode-armeel, kellele liitlased olid selles kaugelt vastutulelikumad. Ka Eesti abi oludest tingituna, on õige tähelepanuväärne. Käesolev artikkel pakub selgituseks nii mõndagi sel alal.

T o i m.

Eesti Vabadussõja ajaloo seisukohalt väärib tähelepanu ka Põhja-Lääne (Loode) armee tegevus, alludes 1918. a. lõpul ja 1919. a. I poolel operatiivselt Eesti sõjavägede ülemjuhatajale, samuti ka majandusliselt baseerudes Eesti abile. See armee, mis formeeriti Saksa okupatsioonivõimude poolt Pihkvas 1918. a. II poolel, kandes algul nimetust Pihkva Üksik korpuse, ka Põhja-Armee Pihkva Korpuse, hiljem Põhja Armee ja lõpuks Põhja-Lääne Armee või Loode-armee — taandus 1918. a. novembri

lõpul osaliselt Eesti territooriumile. Väiksem osa aga koos mõnede ohvitseridega, eesotsas selleaegse staabiülema rittm. von Rosenbergiga, siirdus Riiga, et otsida toetust lahkuvallt Saksa okupatsioonivägedelt — uue armee formeerimiseks, mille asukohaks pidi saama Kuramaa ja Riia ümbrus. Nagu selgub von Rosenbergi ja Eestis asuva korpuse ülema kirjavahetusest, soovitas von Rosenberg 1918. a. lõpul siniseid väeosi üle viia Riiga, kus olevat palju lähedamad formeerimisvõimalused, kui „vaenuliste eestlaste“ hulgas. Eestlastel juba saadud varustuse ja toetuse eest soovitas ta anda tasuta 3 Peipsi sõjalaeva, mis olid tulnud üle valgete poole ja seisid siis Tartus. Kuidas olukord tegelikult kujunes ja kuidas lahendati korpuse varustamise küsimus, selle kohta püüan anda lühikest ülevaadet arhiivmaterjale põhjal, mis säiluvad Riigi Keskarhiivis.

Kui Pihkva korpuse juhtidele selgus, et sõjaline olukord 1918. a. detsembris ei võimalda

enam korpuse osi üle viia Kuramaale, nagu oli kavatsus, siis otsustati Eesti territooriumil asuvad osad allutada operatiivselt Eesti sõjavägede ülemjuhatajale. Loomulikult selle küllaltki otsustava tähtsusega sammu astumine oli vaevalt tingitud soovist toetada sõjalise jõuga Eesti kui iseseisva riigi vabadusvõitlust, millist fakti Pihkva korpuse juhid kunagi ei arvestanud, isegi kõige kriitilisematel momentidel. Siin olid tõukejõududeks „vaenuliste eestlastega“ kompromissi leidmiseks, päris praktilised kaalutlused. Ja nimelt, alludes Eesti Sõjavägede Ülemjuhatajale, avanes demoraliseeritud korpusel võimalus rahulikult koondada ridu tagalas ja korpust täiesti uuesti formeerida, olles kaitstud Eesti sõjaväe rindest. Ei täitunud von Rosenbergi ja mõnede teiste kõrgemate ohvitseride ennustused, et Eestisse jäädes punane laviin „surub Pihkva korpuse merre“, vaid vastupidi, just siin loodigi organisatsioonipärastisele Looe armeele. Kuid veel sundivamaks põhjuseks oli kahtlemata korpuse äärmiselt vilets majandus ja varustus. See koosnes peamiselt Pihkva Saksa okupatsioonivõimudele saadud ja osalt ka punaväest ületulnute kaasa toodud varustusest; kuid sellestki jäi suurem osa paanikalise taandumise tõttu Pihkva. Seega Eestisse saabumisel tuli korpuse juhtidel tahes-tahtmata pöörduda hädavajalisesse varustuse hankimiseks Eesti võimude poole. Loodeti hiljem, sõjalise edu puhul, hankida varustus iseseisvalt, mitte enam ärarippuda Eestist, kes hiljem enamlaste languse järele pidi nende veenete järele saama jällegi „ühise, suure ja jagamatu Venemaa“ kubermanguks. Nüüd pidi aga selle tulevase „kubermangu“ abi vastu võtma. Eesti Ajutine Valitsus omalt poolt, täiesti arusaadaval põhjusil, pidas vajalikuks tõmmata kaasa korpuse osi enamlaste väljaajamiseks Eesti piirest ja nende abil viia sõjapidamine vastase territooriumile, siiski teades väga hästi, et korpuse juhid kunagi ei tunnusta Eesti iseseisvust. Neil põhimõtetelisel kaalutlustel sõlmitigi Eesti Ajutise Valitsuse ja Pihkva korpuse vahel leping 6. dets. 1918. a. Selle lepingu § 3 järele allus Põhja-Armee (nagu seda juba siis nimetati) Eesti sõjaväe ülemjuhatajale ühiste sõjaliste operatsioonide ajal Eesti territooriumil ja § 4 järele oli Eesti Ajutine Valitsus kohustatud andma Põhja-Armeele igasugust varustust ja ka rahalist toetust senikaua kuni armee võitleb punavägede vastu Eesti piirides. Varustust nõuti vähemalt 3500 mehele. Selle lepinguga Eesti Ajutine Valitsus püüdis rakendada seda sõjalist abijõudu raskest iseseisvuse võitluses, kuid ühtlasi võttis enesele ka küllaltki raske kohustuse varustada 3500 meest toiduainete ja muu varustusega ajal, kui meil omalgi ei olnud seda külluses. Seda sügavat tõsiasja unustavad aga Põhja-Armeee juhid oma mälestustes sageli ja ka arhiivmaterjalist selgub see asjaolu. Detsembri lõpul 1918. a. läheb korpus faktiliselt Eesti ülemjuhataja alla.

Tekib küsimus — kui suur oli Põhja-Armeee varustuse vajadus Eestis viibimisel ja palju sellest täideti tol ajal Eesti sõjaväe varustusasutuste poolt? Varustuse vajadus sõltub muidugi armee arvilisest koosseisust. Kahjuks selle kohta puuduvad aga autoril täpsemad andmed 1918. a. lõpu ja ka 1919. a. esimeste kuude kohta. Kuid võib arvata, et Pihkva korpuse, resp. Põhja-Armeee juhtide poolt esitatud arv

3500 oli maksimaalne, isegi liialdatud. On päris tõenäoline, et selle hulgas oli suur % rivi- ja sõjapõgenikke ja staapide ametnikke, kuna rivi- ja sõjadureid ja ohvitseride võiks arvestada ümmarguselt 2000—2500 mehele. Sest vaatamata 3-kuulisele armee formeerimisele ja komplekteerimisele, Saksamaalt saabuvate sõjavägede ja teiste vene rahvusest kodanike arvel ei tõusnud 1919. a. aprillis Narva rindel asuvad Põhja-Armeee väed mitte üle 3000 täägi ja mõõga ühes 8—10 suurtükiga, kaasa arvatud ka S. N. Bulak-Balahoviçi partisanid. Kogu toidulolevate arv aga tõusis üle 5500 inimese, neist üle 400 isiku staapides ja tagala asutustes.*) Seega näib, et Põhja-Armeee juhid nõudsid Eesti Valitsuselt varustust isegi rohkem, kui oli tegelikult armee arvuline koosseis. See rohkem nõudmine või n. ö. „sumud hingede“ meetod leidis laialdast kasutamist ka hiljem üksikute väeosade poolt, siis kui Põhja-Armeee sai varustust juba välismaalt.

Nagu selgub Põhja-Armeee, resp. Põhja-Armeee Üksik Korpuse varustuse aruande säilinud ära kirjast, oli saadud Eesti Valitsuselt kuni 25. III 1919. a. relvi ja insenerivarustust järgmiselt: suurtükke — 5, püsse — (mitmesugust tüüpi) — 1677, püssipadruneid — 774.000, kuulipildujaid — 8, automaatpüsse — 8, granaadi- ja miiniheitjaid — 12, telefoni aparate — 25, telefoni juhesid — 38 versta; indendentide varustust — saapaid 1600 paari, palituid — 800, vormipluusesid — 2600, pükse — 2400, pesu — 5600 komplekti, välikööke — 11, hobuseid — 170 ja raha 2.200.000 marka. Toiduainetega varustamises on andmeid, et 31. XII 1918, kuni 30. VI 1919 on saadud Eesti võimudele toiduaineid järgmiselt: leiba (jahu) — 8368 puuda, liha — 2.051 pd., sealiha — 737 pd., kartulaid — 9490 pd., kaeru — 3667 pd., heinu — 3637 pd. jne.

Samal ajal Põhja-Armeee varustusvalitsuse ülema alampolkovnik Rosanovi allkirjaga varustuse nõudelehest selgub, et 25. III 1919. a. vajab armee tungivalt varustust veel järgmiselt: saapaid — 3500 paari, palituid — 4000, vormipluusesid — 5000, pesu 4500 komplekti, välikööke — 50, hobuseid 600, kuulipildujaid — 72, automaatpüsse — 300, püsse 1300, revolvruid — 750, suurtükke — 12, käsigranaate — 15.000, veoautosid — 17 ja raha (peale toiduainete ostmise) — 27 miljonit rubla (marka) kuus. See arvestus olewat koostatud vastavalt armee koosseisule 25. märtsil 1919. a. Mida ütlevad need arvud? Kõige pealt seda, et koos Eestilt saadud varustusega tõuseks nõutava varustuse hulk selliseks, millega võiks varustada mitte 4000 mehelist armeed, vaid vähemalt 5000-list. Nii suurend aga Põhja-Armeee osad 1919. a. märtsis kindlasti ei olnud.

Olgugi, et 1919. a. juuni- ja juulikuul hakkas saabuma juba välismaa varustust, pöörduti ikkagi veel Eesti võimude poole varustuse ostmiseks. Nii sõlmitigi 4. VI 1919. a. Põhja-Lääne Armee ja Eesti Ajutise Valitsuse vahel leping, mille järele ostetakse Eesti Toitlusministeeriumilt 20.000 puuda kartulaid. Selle tasuks annab Põhja-Lääne armee vallutatud Vene territooriumilt 500 kuubik-sülda sega-küttepuud, ar-

*) Ametliku teate järele 15. märtsiks 1919 oli korpus kasvanud juba 4229 mehe peale, peale tagala asutuste.

vestusega 40 puuda kartulaid 1 kuubiksülla puude eest. Seega võimaldati tasuda kartulite eest mitte rahas, vaid naturas. Kas see leping täideti — puuduvad andmed. Üldse selle kohta, kui palju sai Põhja-Lääne armee Eestist toiduaineid ja muud varustust, kuni armee lagunemiseni, ei ole autoril peale esitatud andmete enam täpsemat ülevaadet. Teada on aga, et 19. aug. 1919. a. nõudis Tallinna Inglise sõjalise missiooni ülem kolonel Herapath Põhja-Lääne armee välisasjade osakonnalt kategooriliselt täieliku aruande esitamist Eestist saadud varustuse kohta. See aruanne ka esitati, kuid ärakirja sellest ei ole säilinud. Igal juhul võib aga väita, et Põhja-Lääne armee pani aluse 1919. a. esimestel kuudel Eesti territooriumil viibides oma pärastisele tegevusele Eestist saadud varustusega ja et Eesti sõjaväe varustusvalitsus täitis lepinguga oma peale võetud kohustusi pea täiel määral, arvestades muidugi selleaegse armee koosseisuga. 1919. a. lõpupoolel, kui armee oli koosseisult kasvanud juba mitmekümnekordseks, loomulikult ei saanud Eesti enam sellist kohustust enese peale võtta, pealegi kui ka poliitiliselt Põhja-Lääne armee juhid muutusid päev-päevalt vaenulisemaks Eesti vastu. Kogu Eestist saadud varustus 6. XII 1918. a. sõlmitud lepingu kohaselt oli ainult laenu tulevasele Vene valitsusele, mis oleks moodustatud peale enamlaste lange-mist. Ja kui 1919. a. lõpul armee hakkas kokkuvarisema, siis olid ka Eesti võimud igati õigustatud võtma üle lagunevalt armeelt relvad ja suurema osa varustusest, millele võis vaadata, kui laenu tagastamisele; teist teed enam ei olnud, sest armee katastroofiga oli kadunud ka Eestil igasugune reaalne tagatis tagasi saada oma laenu teisel teel. Pealegi sõja jätkudes osutus selline varustus väga vajalikuks Eesti oma sõjaväele. Sellele vaatamata nimetavad Põhja-Lääne armee juhid oma aruannetes ja kaebustes liitlaste sõjalistele missioonidele seda „rõõvimisteks ja riisumisteks eestlaste poolt“. Kuid ka liitlaste sõjalised esindajad Tallinnas omaltpoolt õigustasid kõigiti eestlaste aktsiooni — varustuse ülevõtmist, nähes, et 1919. a. lõpuks jäi ainsaks sõjaliseks jõuks punavägede vastu Eesti sõjavägi: Põhja-Lääne armee kui sõjaline jõud ei tulnud üldse enam arvesse.

Varustuse hankimine välismaalt.

1919. a. I poolel, eriti aga sügisel, suurenes armee koosseis pidevalt, osalt punaväest ületulijate, sõjavangide, Saksa sõjavangist saabujate ja ka Soomest Eestisse siirduvate ohvitseride ja sõdurite arvel. Kui, näiteks, 15. III 1919. a. oli Narva rindel juba 3000—4000 meest, peale tagala asutuste ja Tallinna Partisaanide Pataljoni, siis 3. VIII 1919. a. oli armee kasvanud juba 49.000 mehele. Nii arvestati Narvas ca 4000 ja Pihkvas — ca 15.000 meest. 14. VIII 1919 oli aga Narvas toidud juba ca 25.000 meest, koos tagala asutustega. Augusti lõpuks ja septembri alguks kasvas aga toidulolevate arv kogu Põhja-Lääne armees juba ligi 140.000-le, nagu väidab kindral Rodsjanko oma mälestustes. Tehti kõik, mis võimalik, et nii öelda „muidu sõjajaid“ vähendada, kuid tagajärjeta. See on siiski päris kolossaalne arv. Et seda arvu suurendasid tugevalt sõjavangid, põgenikud, arvukad tagalaasutused jne., on päris usutav, sest tõenäoliselt rivisolejate arv ei tõus-

nud mitte üle 50% sellest arvust, seega ca 70.000 meest, tegelikult võis olla veelgi vähem. Oma arvestuses toetun väitele, et oktoobri lõpul, seega suure viimase pealetungi puhul Petrogradile, esitati Põhja-Lääne armee varustusvalitsuse poolt varustuse nõudeleht liitlastele ümmarguselt 60.000-mehelisele armeele. Ja mõnel juhul räägiti isegi 100.000-mehelisest armeest. Võib arvata, et kõik need esitatud arvud armee koosseisu kohta ei tarvitse olla päris täpsed, sest kirjavahetuses kaebavad isegi armee kõrgemad juhid, et neil enestelgi puuduvad täpsed ülevaadet armee koosseisust. Arvuline kõikumine võis olla seepärast küllaltki suur.

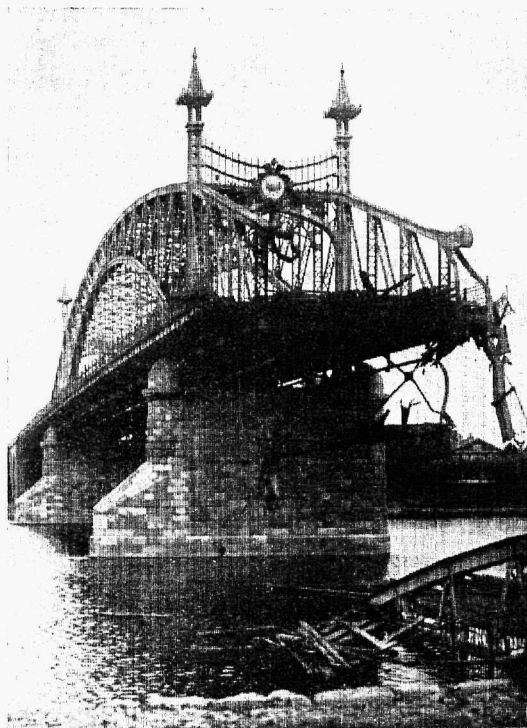
Sellist armeed võisid täiel määral varustada ainult liitlased, kellel oli Maailmasõja lõppedes määratud hulgas igasugust sõjavarus-tust. Kuid ka Skandinaavia riikidest, Soomest, Taanist, Saksamaalt, isegi Ameerikast võis saada vajalikku varustust. Ühesõnaga osteti sealt, kust soodsamalt pakuti. Välismail teostusid ostuoperatsioonid peamiselt Põhja-Lääne armee sõjaliste agentide kaudu, kelledeks olid Pariisis Trotsky-Senjutovic, Londonis — Nabokov, Kopenhaagenis — Pototzky, Stokholmis, ühtlasi ka Soomes, — Gulevič jne. Tekib küsimus, kui palju varustust üldse saadi välismailt? Seda küsimust lahendada täielikult osutub vist võimatuks, sest puuduvad üldkokkuvõtted ja saabunud varustuse kohta ei koostatud sageli ei müüja ega ka ostja poolt detailset loetelu. Anti üle ja võeti vastu summaarselt. Siiski on säilinud mõni üksik loetelu. Nii esimese välismaalt saabunud saadetusega Inglismaalt 1919. a. jaanuari algul, laevadel „Hunsgate“, „Sofiels“, „Dania“, „Kassel“ ja „Kajak“ saabus inglaste saatekirjade järele muu hulgas järgmist varustust: 22.000 mütsi, sinelit, kamm, kahvliit, sulenuga, lusikat ja habemenuga; 44.000 frentsi, pükse, flanellsärki ja aluspükse, 48.000 paari saapaid ja käterätikut jne. Selle saadetuse juures aga ilmnes venelaste kontrollimisel Tallinnas, et saadetuse hulk ei vastanud arviliselt saatekirjas esitatud arvudele; tekkis puudu-jääk 3,64% vastuvõtjate kahjuks. Sellised nähted esinesid ka hiljem. Nõudelehe järele 22. VII 1919 oli Põhja-Lääne armeele tungiv vajadus inseneri- ja intendandi varustuse järele järgmiselt: 36 kerget suurtükki, 12 haubitsat, 40.000 vene vintpüssi, 200 raske-kuulipildujat, 600 kerge-kuulipildujat, üle 100 miljoni püssi-padruni, 3 soomusrongi, 4 tanki, 2 lennukit, 10 veoautot j. m. See varustus oli ette nähtud 45.000-mehelisele armeele. Puuduvad andmed, kas kõike seda varustust saadi sellisel määral. Üldse on raskelt lahendatav küsimus, kui palju sai Põhja-Lääne armee välismailt varustust 1919. a. jooksul. Arhiivimaterjalid on küll säilinud katkendliisi andmeid üksikute saadetuste hulga kohta, kuid ametlikud, summaarsed, kokkuvõtted puuduvad. Võimalik, et need on hävinud. Ja siis kui need oleksidki käepärast, annaksid nad ainult suhteliselt ligikaudse ülevaate saadud varustuse hulgast, sel lihtsal põhjusel, et nii üleandja kui ka vastuvõtja poolt ei teostatud täpset kontrolli ajapuudusel. Varustus saadeti kiirelt rindele suurtes kvantumi-tes. Siiski võiks esitada mõned arvud selle kohta koostatud üksikute saaduste ligikaudsete arvestuste abil. Seega tõenäoliselt sai Põhja-Lääne armee 1919. a. jooksul välismaalt varustust järgmiselt: ca 75.000 paari saapaid (ametliku teate järele oli 1919. a. lõpuks rindele saa-

detud 67.855 paari saapaid), ca 60.000 komplekti vormiriideid ja pesu, ca 650.000 puuda jahu, ca 18.000 pd. maisijahu, ca 100.000 pd. peekoni (ühes konservidega), ca 15.500 pd. ube, ca 38.000 pd. kons. piima, 8500 kilo tubakat, ca 5.400.000 sigaretti, ca 12.000 galloni bensini, ca 20.000 galloni petrooleumi, 6200 galloni masinaõli ja ca 150 vaati tavotti ja muid määrdeõlisid. Relvastuse alal: ca 30.000 püssi, üle 80 miljoni püssipadrundi (ka kuulipildujaile), ca 300 k.-k. ja r.-kuulipildujat, ca 50.000 käsigranaati, 25.000 šrapnelli, üle 1000 pommipilduja pommi, 75 sõidu- ja veoautot, 6 tanki, ca 35 suurtükki, 20 välikööki, 2 raadio-saatejaama, 200 binoklit, mõned autosaanid haavatute transpordiks jne. Esitatud arvudele ei tule vaadata kui absoluutselt tööoludele vastavaile; kõikumine võiks olla 1—2% üldarvust.

Varustuse saabumine ja jaotus.

Võiks öelda, et üldiselt varustuse saabumine laevadel oli enam-vähem regulaarne; lubatud ajaks saabusid Tallinna sadamase relvastuse, inseneri- ja intendandivarustuse laevad, 1919. a. juuni ja juuli kuudel saabus üle 20 varustuse-laeva. See juures esinesid küll ka mõned eba-meeldivad juhud, tingitud näiliselt eksitustest. Nii selgus Põhja-Lääne armee mereväe esindajale Londonis Volkovile saadetud telegrammi ärakirjast 1919. a. esimesel poolel, et Briti sõjaline missioon Tallinnas ei anna lubatud 4000 ohvitserimundrit välja, vaid 1000 komplekti antud vähem; on saadetud Inglismaalt mõned suurtükid, kuid ilma lukkudeta, mis järele saadeti 1½ kuud hiljem; jõudsid kohale Vene süsteemi kuulipildujad, kuid inglise padrunitega; saabusid Tallinna 18 lendurit, kuid ilma lennukiteta, kuna kaheldi, kas lennukid saavad talvel teotseda; samuti andvat liitlased osa valgetele määratud varustusest ka eestlastele jne. Selliste asjaolude tõttu süüdistavad Põhja-Lääne armee ohvitserid päris valimata sõnadega liitlaste kohalikke esindajaid hooletuses, sabotaažis ja isegi koostöös „vaenuliste eestlastega“. Palju usutavam on aga asjaolu, et neil juhtudel oli tegemist eksitusega, sest nii liitlaste sadamais, kui ka Tallinnas ei suudetud lihtsalt juba aja puudusel teostada lähemat kontrolli suurte pakside ja kastide sisus, mis lähtekohas laaditi laevale ja sihtkohas samuti kiirelt toimetati laevalt lattu ja sealt edasi rindele. Seda aitavad tõendada ka faktid, et rindele jõudes saadetuste avamisel, selgus päris üllatavaid asjaolusid. Nii, näiteks, leidsid mõned väeosad, et kauase ootamise järele vajalikkude 500 frentši asemel olid jõudnud kohale samapalju paari pükse, või pesu jne. Selgus, et ka varustusvalitsus ei olnud laos teostanud täpset kontrolli; seda vabandati eksitusega ja aja puudusega. Laevade tühjendamisel sadamas olid kohal varustusvalitsuse esindajad ja mõni relvastatud sõdur, laos uksele aga viibis mõni sõjaväe ametnik, lugedes lattu paigutavaid pakke, kaste ja saadetuse üksikosi. Ainult harva leiti aega teostada laos järelkontrolli kõikides osades. Niipea kui saadetud oli tõstetud laevast kas või ainult sadamakaaile, nõudsid liitlaste sõjalised esindajad kohe üleandmise akti allakirjutamist ja siit peale ei vastutanud nad enam ühelgi viisil varustuse eest. Mõnelgi juhul järelkontroll selgitas, et teatud pakis ei leidunud mitte saatekirjades nimetatud esemed vaid midagi muud.

Punavägede poolt enne Eesti vägede sissemarsimist mais 1919 purustatud Olga sild Velikaja jõel Pihkvas.

Kõik saabunud varustus asetati Tallinna sadamas Kochi, Girandi ja Rotermanni aitadesse, osalt ka Kopli poolsaarele sõjaväelise valve alla. Siit saadeti varustus osade kaupa, vajaduse järele, rinde ladudesse — Narva ja Pihkva. Oli kavatsus asutada ladu ka Tartu, kuid see jäi ainult kavatsuseks.

Varustuse transporteerimine rindele.

Kogu varustuse hankimine, transport ja jaotus kuulus armee varustusvalitsuse ülema kompetentsi, kes neid funktsioone teostas temale alluvate asutuste kaudu. Temale allusid vahenditult: varustusvalitsuse ülema abi, kantseleid, raudteede ülem, suurtüki-, inseneri- ja indentandi varustuse ülemad, sanitaar- ja veterinaarülemad, kassa, sõjaväe kontrolöör, Punane Rist ja sõjaringkondade ülemad. Rindele jõudis varustus peamiselt raudteel, Narva ja Pihkva osalt ka veeteed mööda. Vagunid seelks saadi osalt Eesti raudteevalitsuselt, kuid kasutati ka mõndasada oma, sõjasaagina saadud vagunit. Siin ilmes aga suuri puudusi ja väärnähteid, mis olid tingitud puudulikust organisatsioonist, isegi lohakusest. Oma kirjavahetuses vastavad võimud kurdavad tihti vagunite puuduse üle. Nii kurdab 5. VIII 1919. a. var-val. ülem polk. Poljakov, et Narva-Tallinna liinil olevat paljud kauba- ja sõiduvagunid okupeeritud ohvitseride ja ametnike perekondade poolt, kes elades seal pea alaliselt, viibides kord Tallinnas, kord Narvas, ajal kui vagunite puudus on nii terav. Kuid ühenduses transpordiga langeb ettehteid ka Eesti võimudele, kes lubavat liikuda igasugusel kaht-

lasel elemendil Tallinna sadama piirkonnas. Selle järelduisel olevat märgata sadamatööliste hulgas kommunistlikku kihutustööd, isegi kuritahtlikkust. Nii oleval juba tehtud katset asetada suurtükimürskudega ja püssipadrunitega laaditud vagunite telgede õliaukudesse liiva, et teel hõõrumisest tekiks tuli, mis süütaks vaguneid ja paneks plahvatama laskemoona. Nõutakse sadamapiirkonna inglaste kontrolli alla andmist. Kuid sama polk. Poljakov arvustab ka Põhja-Lääne armee oma asutusi, tähendades, et „olgu meie saame eestlastelt vaguneid väga piiratud arvul, sest asume ju võõral territooriumil, ei tohi meie lohaka transpordi eest teha vastutavaks ainult eestlasi, vaid just asjaajamist meie oma vastavates asutustes.“

Võiks öelda, et üldiselt relvad, laskemoon ja insenerivarustus jõudis rindele enam-vähem täpselt ja korralikult. Siiski ka siin esinesid mõned üksikud suuremad puudused. Nii teatas kindral Arsenjev 19. juulil 1919. a. Pihkvast Judenitsile et „Meie ei ole juba 4 kuud saanud palka, relvastus on korpuses puudulik, puuduvad padrunid, sõdurid on peaaegu paljajalu, riietatud kulunud suvepluussidesse, sanitaarvarustus puudub üldse; oleme vastupidanud ainult selle varustusega, mida saame punastelt sõjasaagiks.“ 1919. a. II poolel kadusid enam-vähem sellised nähted. Seevastu saadetused intendandivarustusega ei jõudnud pea kunagi kohale, ilma et sealt ei oleks kõrvaldatud saapaid, riideid, pesu, toiduaineid jne. Kõrvaldati, õieti varastati, kõike, mis aga saadi kätte, isegi juba keskaolest relvastatud tunnimeeste valve alt, jätkati seda plombeeritud vaguneist raudteel ja isegi rinde asutustes. Mitte ainult sõdurite vaid suuremates kvantumites just staapide ametnike ja ohvitseride poolt edasimüümise sihiga. Üks uurimise-komisjon loodi teise järele nende nähete selgitamiseks, kuid väheste tulemustega. Toimikuist aga selgub, et seal oli juba sõdur maha mülünud alles eila saadud tuliue varustuse, või et mõni Narva ärimees müüs suuremal mõõdul bensini, mida oli ostnud hiljuti ühelt ohvitserilt jne. Samal ajal aga rindeülemad nõudsid kategeooriliselt riideid ja toiduaineid, väites õigusega, et varustuse korratu saabumine halvab operatsioon, vaatamata moodsale relvastusele. (Esimese tanki ilmumine rindele mõjus punastele massendavalt, tanki metsast väljumisel jooksnud punaste roodud kohe paaniliselt laiali, nagu selgub raportist.). Tagala staapides aga anti käsukirje välja selle kohta, kas sõjaväe ametnikud võivad kanda ohvitseri või sõduri vormriidest mündreid; mõnes asutuses liikusid ohvitserid ja sõjaväeametnikud riietatult luksuskult inglise ohvitseri vormi. Selle tõttu oligi arusaadav, et kasvas päev päevalt vastuolu rindeosade ja tagala asutuste vahel. Seda aitasid süvendada ka tagala asutuste arvukad koosseisud — mõnes asutuses kuni 200 inimest, enamikus mitte venepäraste perekonnanimedega. Ülemjuhataja käsukirjadega püüti kaotada kõiki selliseid väärnähteid ja loodi selleks komisjonid — kuid väheste tulemustega.

Toiduainete jaotamine.

Nagu tähendatud, saabus Põhja-Lääne armeele mitte kümneid tuhandeid, vaid sajad tuhandeid puudad jahu. Armeed ei vajanud nii palju. Nüüd siis rakendati ka leib poliitika

ja strateegia teenistusse, isegi Petrogradi vallutamiseks. Pea kõikides, punavägedes ja selle tagalas lehitatud propaganda lendlehtedes leidus umbes järgmine lause: „meie võidukate vägede järele tulevad kohe leivavoorid, kes toovad teie nälgivatele naistele-lastele leiba, sellepärast, punaväelased, minge kodu, hävitage juudid-kommunistid, kes teilt on võtnud leiva ja oodake meie vägede ilmumist. Leib rakendati ka vallutatud maa-alade — Narva, Pihkva ja Oudova rajooni elanike poolehoidu võitmiseks. Tuhanded puudad jahu saabus sinna elanikele väljajagamiseks. Moodustati jaotuspunktid ja pandi maksma kaardisüsteem. 1919. a. juuni lõpul said Oudova rajooni elanikud 1/2 naela jahu päevas inimese peale, hinnaga 5 rbl. nael. Hinnad määrati kindlaks teatud aja peale. Hiljem küll kontrollkomisjonid nurisid liig kõrge hinna pärast. Loomulikult jaotuspunktides arvestati elanike poliitilise meelsusega. Selline asjaolu oli ju samariitluse seisukohalt ainult kiiduväärne, kuid nagu tähendatud, ei puudunud aktsioonil ka tugev poliitiline värving. Tugevalt esineb see ka Judenitsi poolt kinnitatud Petrogradi toitlustamise plaanis, juhul kui linn oleks langenud Põhja-Lääne armee kätte.

Selles algdokumendis, mis kannab tõlkes pealkirja: „Salajane. Ettepanek nr. 3. Petrogradi varustamine toiduainetega ja selle jaotamine elanikele ja ümbruskonnale,“ öeldakse kokkuvõttes järgmist: enamlaste kukutamine, eriti aga Petrogradi lõplik vallutamine, sõltub suurel määral linna toitlustamisest, mis peab järgnema otsekohe pärast sõjalisi operatsioone. Selleks peavad aegsasti valmis olema toiduainete transpordid ja ka esialgne organisatsioon, selle jaotamiseks. Selleks tulevad luua järgmised organisatsioonid: 1) toiduainete vastuvõtu, arve, laadimise ja kontrollorganisatsioon Kopenhagenis. 2) Eestis ja Soomes luua ümberlaadimise asutused, kui toiduained ei saadeta mitte otse Petrogradi. 3) vastuvõtu, arve ja jaotuspunktide loomine Petrogradis ja ümbruses. 4) Linnas tuleb luua transpordi, lao, rajooni ja kontrollosakonnad. Oleks küllal dane, kui toiduaineid jätkuks algul ainult üheks nädalaks. Tuleb kohe kindlaks teha, millised elanike kihid on meie poolehoidjad ja kes seda ainult simuleerivad. Praegu on enamlaste teenistuses massiliselt inimesi ainult leivatüki pärast. Nende toiduainetest ilmajätmine, tooks meile väga halbu järelusi; isegi äraandmist. Linna vallutamise järele tulevad kohe ülevõtta enamlaste rajoonide toitlustamise osakonnad, ametnikud vallandada ja laod pitseerida — revisjoni teostamiseks. Tulevad kohe kõrvaldada elumajade kehvikute komiteed ja igale majale valida vastutav volinik. Avatuks jäägu ka avalikud söögimajad ja kooperatiiv-toiduainete poed, mida kontrollitakse hiljem. On teadmata, millises olukorras on Petrogradis era ja linna pagari-tööstused. Sellepärast on väga oluline saata esimeste saadetustega küllaldaselt määralt valmisküpsetatud leiba vähemalt üheks nädalaks ja suuremal hulgal kuivikuid. Linna toitlustamist hiljem kergendab loodetavasti tunduvalt toiduainete vabamüük, mida peaks otsekohe väljakuulutama. Eelnimetatud tööde teostamiseks on vajalik hankida vilunud jõude, vähemalt üks juhataja igale osakonnale. Esialgsed kulud oleksid 8400 soome marka kuus.

Sellise ettepaneku esitas W. J. Trotsky-Senjutovic 31. III 1919. a. Judeničile, mis ka viimase poolt 1. IV kinnitati.

Millega tasuti varustuse eest?

Esijoones muidugi välisvaluutaga, mida Põhja-Lääne armee juhtidel, eriti 1919. a. II poolel, ei olnud kasutada mitte vähesed summad. Kuid ka kaupade ekspordiga. Kohe esimeste õnnestunud sõjaliste operatsioonide järele hakati valutatud maa-aladelt korraldama intensiivselt kaupade väljavõtu. Sõjavõimude poolt määrati n. n. valdade komandandid — harilikult mõned riviitud ohvitserid, kellede üheks ülesandeks oligi korraldada nende varade ekspordi, mida leidis teatud rajoonis. Selleks oli peamiselt metsamaterjal ja lina. Nii saadeti 11. VIII 1919 Narvast 3 vagunit ja 16. VIII 1919 Pihkvast 7 vagunit lina firma Malcolmile. 13. VIII 1919 läks Oudovast teele isegi üks saadetus hobusesaba jõhvi. Tähtsama ekspordikauba moodustas siiski metsamaterjal. Nagu metsaosakonna arhiivmaterjalist selgub, parvetati Pljussa jõe ja ta harude kaudu Narva vene firmadele ja saeveskitele tuhanded ruumimeetrid põletispuid ja tuhanded tihumeetrid palke. Metsades moodustati kohalikest elanikest puulõikajate rühmad, kes töötasid tükitöö alusel, saades rahalise töötasu kõrval ka leivajahu.

Kui suurte valuutasummadega opereeriti? Selle kohta on vaid mõningaid andmeid. Nii juba 5. mai 1919. a. salatelegrammist Judeničile, Helsingi, selgub, et Koltčaki (Omski valitsuse) poolt on Judeniči nimele ühte Pariisi panka paigutatud 10 miljoni franki. Ja „Times“ 24. nov. 1919. a. teatab 100.000 naela paigutamist ühte Londoni panka Judeniči nimele. Usutavam võib olla aga Põhja-Lääne valitsuse kaubandusministri M. S. Marguliesi teade, mille järele Judeniči olevat Koltčakilt üldse saanud 1919. a. jooksul kokku 260 miljoni rubla. 4. XII 1919. a. valitsuse koosolekul teatas Judenič ametlikult, et kuni armee likvideerimiseni olevat ta kulutanud armee peale üldse umbes 140 miljoni rubla, armee likvideerimise läbiviimiseks olevat veel järel 65 miljoni rubla, kuid ülejäänud osast 55 miljoni ei teadvat ta midagi. Nimetatud summad olid muidugi valuutas.

Ülevalde saamise kulutatud summadest teeb päris võimatuks Koltčaki poolt tehtud korraldus, mille järele Judeniči käsutuses olevad summad ei allunud Põhja-Lääne armee kontrollile; neid ta võis kasutada absoluutselt iseiseisvalt. Armee likvideerimisel jäi Judeničile suurem summa valuutat, kuid täpsed andmed puuduvad. Loomulikult mõningate summade kohta peaks olema andmeid sõjaliste agentide kirjavahetuses, kes teostasid ostuoperatsioone välismaal, liitlaste sõjaliste missioonide arhiivides ja arvatavasti ka mõnes firmas.

Selgub, et Judenič Soomes viibides teotses päris agaralt armeele rahaliste ressursside hankimisel. Iseloomustav selle tegevuse kohta oleks Judeniči vastus Rodsjankole viimase väite puhul, et tema Rodsjanko, olevat formeerinud armee: „Teie tõesti organiseerisite Põhja-Lääne armee, kuid mina muretsen selleks raha.“

Armee seesmist majanduslike funktsioonide täitmiseks — nagu palgad jne, ei saanud muidugi kasutada valuutat; selleks lasti liikvele omad rahamärgid. Juba Pihkvas olles asuti peale sakslastelt saadud 3 miljoni oberost mar-

ga oma rahade trükkimisele, mis said nimeks rahva suus „vandamkad“ korpuse ülema kindral Vandami järele. Hiljem tulid juurde „rodsjankod“ ja „judenekid“. Nende 1, 3, 5, 10, 25 isegi 500 ja 1000. rublaliste rahamärkide katteks loeti alul kõik Pihkva oblasti loodusvarad, hiljem ka teistel vallutatud aladel. Käibel olid tegelikult mitmesugused rahaüksused: duuma, tsaari, kerenski, armee omad rahad ja muidugi ka Eesti margad. Hiljem kujunes väärtuslikumaks ainult Eesti mark, siis tsaari ja duuma, kuna kerenski ja armee omad rahad väärtuses pidevalt langesid. Assigneeritud rahade hulk kogu armeele oli 30—35 miljoni rubla kuus. Selles palkadeks 28 miljoni rubla. Oma rahamärke aga lasti liikvele 1919. a. jooksul üldse umbes 125 miljoni rubla, mis trükiti osalt Soomes ja Stokholmis.

Nende rahade kurss tegelikult oli kõikum, ehk küll käsukirjades määrati kurss kindlaks pikemaks ajaks. Nii 1919. a. mais oli ametlikult — 1 E. mark = 2,2 rbl.; 8. VIII 1919 maksis Scheeli pank E. m. eest 1,5 duuma rubla; 3. VIII oli ametlikuks kursiks: 1 tsaari rubla = 1 duuma = 2 kerenski. Pidevalt muutus suhe nende rahade ja Eesti marga vahel. Kui 1919. a. I poolel elanike poolt võeti vastu võrdset vene rublasid ja Eesti marke, siis aasta lõpul eesti raha puudumisel ei saadud üldse midagi osta. Sõjaväelased pöördusid alaliselt varustusvalitsuse poole palvega maksta palk osaliselt eesti rahas. Lubati eriloaga ümbervahetada ainult $\frac{1}{3}$ oma palgast eesti rahaks. Ainult sõduritepoodides ja armee oma asutustes võeti veel vastu vene rahamärke.

Ühes Põhja-Lääne armee kokkuvarisemisega langesid ka rahamärgid oma väärtuses päev-päevalt, kuni muutusid sellisteks, et ei olnud enam väärt isegi makulatuurpaberiks. Ja armee rahanduse lõppakkord peegeldub 6-liikmelise komisjoni aktis 3. III 1920. a., mille järele armee likvideerimise komisjoni otsuse kohaselt hävitakse osa rahamärke — 20.978.160 rubla väärtuses põletamise teel. 500 ja 1000 rublalistes pakkides heideti neid ahju. Stokholmis trükitud 1.200.000 rubla saadeti peakassast otse Tallinna Johansonini paberivabrikule ümbertöötamiseks.

Võiks väita, et suhteliselt armee koosseisule, saadi varustust sellisel määral, et see oleks pidanud rahuldama armee vajadusi. Ka tagala organisatsioonid koosseisult olid küllalt arvukad et täita edukalt varustuse hankimist, transporti ja jaotust. Ei puudunud ka kontroll ja hea tahe kõrvaldada väärnähteid. Asutuste asjaajamine aga muutus sellele vaatamata küllaltki bürokraatseks ja kantselleilikuks, mis mõjus segavalt eriti varustuse transpordile. See võis olla üheks armee katastroofi põhjuseks, mitte aga varustuse puudus ja liitlaste — eestlaste — passiivsus, nagu väidavad seda omaaegsed Põhja-Lääne armee juhid.

Vigade parandus.

„Vab. Tähistel“ nr. 6 (9) sisekaanel lugeda ajakirja numbriks 6 (8) asemel 6 (9).

Samas numbris lhk. 218 pildile on sattunud eksikombel patareile vale nimetus, pildi õige allkiri on:

„1. suurttükiväe-polgu 1. patarei (hiljem Väljapatarei nr. 1) jne.“

Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917.-1920.) kronoloogiat juulis.

1917. a.

1. juuli	Eestimaa Ajutise Maanõukogu esimene koosolek.	18. juuli	Skouts Pataljoni osad vallutavad Võd-ra, Jerusalmiski ja Saprõgina (Saprõsko) külad.
2. „	Eestimaa rahvakongress Tallinnas.	18. „	Kuperjanovi partisanid vallutavad vaenlase seisukohad Fomkina küla rajoonis.
3.—4. „	Eestimaa rahvuskongress „Estonia“ teatri saalis.	18./19. „	Kuperjanovi partisanidel lahing peale-tungiva vaenlasega Kebi ja Fomkina külade vahel.
4. „	Enamlaste meeleavaldused Eesti rahvuskongressi vastu.	19. „	Sakala Partisanide Pataljoni osad vallutavad Bõstrova-Gora.
12. „	Ülemkomitee läkitab esindajad sõjaministeeriumi, et nõutada luba Põhja rinde ühe korpuse komplekteerimiseks eestlastega.	20. „	6. Jal.-polgu ja Skouts Pataljoni osad vallutavad Sidova, Sorokino, Olhi, Iljina-Gora, Rõbova ja Vallaeva külad.
14. „	Maapäeva ajutise juhatuse valimine.	21. „	Eesti-Läti leping väerinde jaotamisest.
20. „	Eesti Ajutise Maavalitsuse valimine.	21. „	Riias kirjutatakse alla Eesti-Läti vahekorra reguleerimise lepingule.
22. „	K. Päts sõidab uute eesti polkude asjus Helsingi.	21. „	Loodearmee seisukorra kergendamiseks 1. Jal.-polgu 5. ja 8. rood ning jalamaakuul.-komando tungivad peale Itsepina ja Kottõ suunas.
27. „	Saksa lendurid pilluvad Sõrve-Säärel pomme.	21. „	Kuperjanovi partisanid jõuavad kell 14.00 Karamõševo jaama.
31. „	Sõjaministeerium keelab ära eesti sõjaväelaste ülevenemaalise kongressi.	21. „	6. Jal.-polgu ja Skouts Pataljoni osad vallutavad Saroi küla ja Karamõševo jaama ning Laneva-Gora.

1918. a.

3. „	Skandinaavia Eesti delegatsiooni noot Saksa valitsusele iseseisva ja erapooletu Eesti Vabariigi õiguste rikkumise vastu Brest-Litovski rahulepingus ja Saksa okupatsioonivõimude poolt.

1919. a.

1. „	6. Jal.-polgu II pataljon tungib Riia all üle Valge järve kanali.	22. „	Kästakse likvideerida kõik kaitsepataljonid.
1. „	Soomusrongide suurtükiväe inspektor ltn. Reinhold Sabolotnõi langemine Rodenpoisi juures.	22./23. „	Meie maakuulajad vallutavad Babino küla.
1. „	Meie laevastik pommitab Magnusholmi patareid ja Vetsakeni kordoni.	23. „	6. Jal.-polgu osad vallutavad Nikolskaja, Aleksandrovskoje, Ilvajenka, Ivalõva ja Podberesje külad.
2. „	Meie laevastik pommitab vaenlase rannaäärseid patareisid. Sõjasaagina saadakse vedurlaevad „0“ ja „Rudolf Kerkovius“.	24. „	Kuperjanovi partisanid vallutavad vastukallaletungil Saborovje küla uuesti.
2. „	Magnusholmi ja Vana-Mühlgrabeni vallutamine.	25. „	7. Jal.-polgu osad vallutavad ja jäta-vad maha Gribuhi, Suur- ja Väike-Pelujeva, Sjemki, Sarõ, Ogurtsõ, Žukova, Mihaili, Ostaši ja Plugi külad.
2. „	3. Jal.-polgu pealetung vaenlase kindlustatud seisukohtadele Kurtenhofi jaama ja Seltini gipsivabriku rajoonis.	25. „	8. Jal.-polgu osad vallutavad Slaviti ja Labani külad.
3. „	Meie laevastik läheneb rannikule Magnusholmi juures ja pommitab Boldera patareid.	25. „	Vene Revolutsioonilise Sõjanõukogu (Revvojensovett) otsus üle Eesti piiride mitte tungida.
3. „	Strasdenhofis kirjutatakse alla vahe- rahu Landeswehriiga.	26. „	Kopenskoje ja Glubokoje järvede vahel ründab vaenlane 1. Jal.-polgu kaitsejoont.
5. „	Landeswehri ja Rauddiviisi väed peavad lahkuma Riist.	27. „	Skoudid vallutavad Nikolskaja küla.
6. „	Läti väeosad loetakse lahkunuks Eesti vägede ülemjuhatause alluvusest.	27. „	Meie ja Inglise laevastik pommitavad vaenlase rasket patareid Moskino külas ja tema kaevikuid Kopenskoje ja Glubokoje järvede vahel.
7. „	Kalevlaste Maleva lahkuvad Riia alt.	28. „	Foch toetab Coughi nõuet, et von der Goltz ära kutsutaks ja sakslased evakueeritaks.
8. „	Läti tänu Eesti Asutava Kogule Riia vabastamise eest.	28. „	9. Jal.-polk jõuab a/l „Vaasal“ Narva-Jõesuhu ja maandub seal.
12. „	5. Jal.-polgu osad löövad tagasi vaenlase kallaletungid Ladõgina külale.	28./29. „	Kuperjanovi partisanid asuvad uutele positsioonidele Porhovi sibil.
14./15. „	Kalevlaste Maleva jõuab Pihkvasse.	29. „	5. Jal.-polgu osad vallutavad Gorantšarova mõisa.
15. „	Kooliõpilaste pataljoni kooliõpilased nimetatakse juniorideks ja kinnitatakse nende eritunnus — kuusk õlakul.		
16. „	Kalevlaste Maleva osad lüüakse välja, kuid vallutavad uuesti Suur- ja Väike-Fomkina ja Sahodsõ külad.		
17. „	Kuperjanovi Partisanide Pataljon jõuab Tartust Pihkva.		